

GUSTAVE LE BON
EGIPTUL, ADEVĂR ȘI LEGENDA

prtetemt (Eărttt
BUCUREȘTI 2004

Traducere și adaptare *Gabriela Dobrisan*

Redactor: Cristina Jinga

© 2004 PRIETENII CĂRȚII CP 58 – 47 BUCUREȘTI ISBN 973 –
573 – 264 – 5

CAPITOLUL I
MEDIUL ȘI RASA

1. Mediul

„Egiptul este un dar al Nilului”, spunea Herodot.

Știința modernă, departe de a contrazice această afirmație, nu face decât să-i extindă sensul. Nilul a creat și a înrâurit totul în Egipt – pământul și roadele sale, speciile de animale, ocupațiile oamenilor, caracterul lor național, instituțiile politice și sociale – și continuă să-și desăvârșească opera, care nu există decât prin el. Dacă un cataclism neprevăzut i-ar deturna cursul, în amonte de cataracta Syena, Egiptul ar dispărea, cu certitudine; nisipurile desertului ar acoperi, curând, cu giulgiul lor, vestita vale a Nilului și ar șterge orice semn al existenței celei mai vechi civilizații.

Egiptul a fost smuls de fluviul său întinderii dezolante a Saharei. El nu este, de fapt, decât o oază întinsă pe ceva mai mult de două sute de leghe lungime, cu lățimea variind între 1 – și 20 de kilometri. Cât despre Deltă, acest ținut de formă triunghiulară, incredibil de fertil, Nilul nu a cucerit-o din deșert, ci din mare. A adus-o, grăunte cu grăunte, timp de sute de secole, din străfundurile misterioasei Africi. Delta este constituită în întregime din mărul cărat de ape, care s-a putut depune fără a se împrăști, așa cum se întâmplă la gurile marilor fluvii oceanice, datorită lipsei de marea din Mediterană.

Acest măr, pe care Nilul îl poartă și îl depune pe maluri în timpul revărsărilor anuale, contribuie și la înălțarea albiei și a malurilor sale, creștere evaluată la aproximativ 132 mm pe secol. Efectul constă în modificarea aspectului zonei locuibile a Egiptului, care se transformă într-o fâșie de pământ ușor convexă, brăzdată la vârf de cursul fluviului. La baza celor două lanțuri muntoase care străjuiesc valea, cel libian la vest și cel arab la est, pământul formează o dublă depresiune. Aceste ținuturi ale văii, cele mai îndepărtate de fluviu, sunt primele

inundate, în timp ce, chiar pe malul Nilului, regiunile mai ridicate nu sunt atinse de ape, trebuind să fie udate prin mijloace artificiale.

Creșterea apelor Nilului începe odată cu solstițiul de vară și atinge punctul maxim la echinocțiul de toamnă, când ținuturile joase sunt acoperite în întregime de ape. Cele uscate își primesc, și ele, partea din lichidul dătător de viață. Mașinile, încă primitive, care servesc la pomparea și împrăștierea apei – *schadf*, ușor de manevrat de către un singur om, și *noriah*, un fel de roată pusă în mișcare de boi – sunt aceleași cu cele pe care le utilizau sclavii evrei, reprezentate pe cele mai vechi monumente egiptene.

După echinocțiul de toamnă, apele revin în matca lor; se fac însămânțările, iar recoltarea are loc în cursul lunilor februarie, martie și aprilie. Nilul, în retragerea sa de pe pământurile inundate, lasă în urmă un fel de mâl de culoare negricioasă care reprezintă cel mai bun îngrășământ. Pe acest sol, încă umed și atât de fertil, muncile agricole sunt aproape inutile; semințele aruncate se afundă singure în pământ, din ele crescând acele holde de o incredibilă bogăție ce au făcut din Egipt grâнарul Romei.

De îndată ce recolta a fost culeasă, sosește perioada de secetă. *Kamsin*, vântul arzător dinspre sud, bate timp de cincizeci de zile, aducând cu sine nisipul ce se așterne, acoperind orice urmă de verdeață. Pământul se usucă și crapă. Către începutul lunii iunie, începe să bată vântul dinspre nord. Este momentul când apele Nilului se umflă și își schimbă culoarea de la verzui la roșu sângerieu. O nouă viață începe atunci să circule prin venele bătrânului Egipt.

Pe valea Nilului, anotimpurile nu au semnificația pe care o cunoaștem. Anul se împarte în trei perioade, determinate de mișcările fluviului: inundația, perioada culturilor și seceta. Imaginea țării se transformă aproape complet în fiecare din aceste anotimpuri. Această imagine dorea, probabil, cuceritorul Amru să i-o redea lui Omar, atunci când îi scria că Egiptul seamănă, pe rând", cu un câmp de praf, cu o mare de apă dulce și cu un răzor de flori".

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Vechii egipteni îi atribuiau bunăvoinței miraculoase a fluviului lor divinizat aceste revărsări periodice care constituie esența vieții și a bogăției țării lor. Se știe, în prezent, că ele corespund ploilor torențiale care cad, în luna martie, în regiunile Africii ecuatoriale, de unde izvorăște Nilul. Acestea nu ating Egiptul, fertilizându-l indirect. Ar fi o

greșeală să credem că pe valea Nilului nu plouă. Aversele, destul de frecvente în unele perioade în Delta, devin din ce în ce mai rare, pe măsură ce urcăm spre Egiptul de Sus. Ele singure nu ar reuși niciodată să înlăture seceta.

Deși îndeplinește rolul principal, Nilul trebuie să fie ajutat de mâna omului pentru a-i dăruir Egiptului minunata sa fecunditate. Revărsările, prea puternice în unii ani, ar putea pune în pericol construcțiile, viața oamenilor și a animalelor; în alți ani, însă, lipsa lor ar împiedica fertilizarea pământului. A fost nevoie, pentru a preveni posibilele calamități, să fie săpate canale de aducție a apei în toate provinciile, să se construiască diguri și rezervoare artificiale pentru retenția acesteia, să se instaleze sisteme de stropire pentru ținuturile înalte, neatinse de revărsări, în plus, este necesar să se ia

EGIPTUL

drastice măsuri de protecție împotriva invaziei nisipurilor deșertului. Din zorii istoriei, toate aceste lucrări s-au executat cu aceeași ingeniozitate și regularitate ca și în prezent.

Populația care a colonizat Egiptul a știut să profite de avantajele acestei văi și primele sale lucrări de irigație au permis înflorirea celei mai vechi civilizații de pe planeta noastră.

Ceea ce caracterizează această împlânzire a forțelor naturii este o acțiune de ansamblu, exercitată pe tot parcursul văii fluviului, încă de la începuturi, coordonarea lucrărilor de irigație pornea de la o singură autoritate, administrația centrală, reprezentată de puterea regală. De fiecare dată când, în urma vreunei revolte sau uzurpări, autoritatea se diviza, întreaga țară suferea, mizeria și foametea îi amenințau pe toți locuitorii, bogați sau săraci. Regalitatea despotică era singura formă de guvernare posibilă în Egipt, în acest ținut s-a săvârșit prima mare unitate națională constatată în istorie, în orice epocă, poporul născut în valea Nilului, șlefuit în secolele întregi de supunere, s-a dovedit o turmă docilă, gata oricând să suporte jugul stăpânirii.

EGIPTUL N TIHPUL FARÂONJUDE

12 AAA4. EGIPTUL

Populația de pe teritoriul Egiptului, a cărei rasă o vom examina în continuare, a avut întotdeauna cea mai mare densitate din lume. Suntem uimiți să constatăm cât de numeroasă era armata reunită de Sesostris de pe un teritoriu care abia ajungea la a șaisprezecea parte a

Franței. Un lanț aproape neîntrerupt de cetăți se întindea de la cataracta Syena până la mare, ele devenind și mai numeroase în Deltă.

Vechii egipteni adorau puternicul fluviu, care le asigura bunăstarea și viața, sub forma zeului Hapi; a-i murdări apele aruncând în ele un cadavru reprezenta un sacrilegiu ce merita să fie pedepsit cu moartea.

Dintre resursele alimentare furnizate de valea Nilului, cerealele – grâul, orzul, ovăzul, sorgul, cărora li se adaugă orezul și porumbul – sunt pe primul plan. Vin apoi legumele: linte, mazărea, năutul.

Atunci când evreii, revoltați împotriva lui Moise care-i supunea suferințelor cauzate de traversarea deșertului, regretau sclavia din Egipt, se gândeau mai ales la aceste legume hrănitoare, din care mâncau pe săturate. Amintirea produselor din ținuturile

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

umede făcea și mai greu de îndurat ariditatea nisipurilor peste care rățăceau.

Vegetația acvatică a Egiptului este remarcabilă, prin varietatea speciilor, dar și prin abundența lor. Toate iazurile de mică adâncime formate de inundație dispar repede, ca și canalele, sub pădurile de frunze verzi și flori încântătoare. În majoritatea lor, aceste plante sunt comestibile. Două specii, mai ales, sunt renumite: papirusul, din care se preparau la cuptor tulpinile, și lotusul, alb, roșu sau albastru, o anumită varietate producând fructe gustoase. Zestrei vegetale a țării i se adaugă și alte bogății naturale, palmierii, măslinii și curmalii, iar, în urma intervenției omului, culturile de in și de bumbac.

Fauna Egiptului, ca și flora, este, în special, acvatică. Se întâlnește o mare diversitate de specii de pești, iar păsările de apă, rațele sălbatice, ibisi, bătălanii sunt în număr foarte mare.

Dintre animalele mari, știm că boul era cunoscut în Egipt încă din antichitate. Ca animal de povară sau tracțiune, măgarul aducea servicii importante. Calul – se pare – a fost aclimatizat în țară destul de târziu; el nu apare reprezentat decât pe basoreliefurile relativ recente. Dintre animalele Egiptului mici, creșteau, de regulă, oi și capre, iar, pentru pază și vânătoare, domesticeau câini.

Cât despre animalele sălbatice, ele nu erau prea numeroase; în Egiptul de Sus existau lei, iar de-a lungul fluviului, crocodili și câteva specii de șerpi veninoși, printre care aspida și cobra – devenită emblema regalității, imaginea sa împodobind diadema de pe fruntea

suveranilor.

Bogățiile minerale lipsesc aproape cu desăvârșire în Egipt. Cele două lanțuri muntoase ce străbat țara sunt granitice numai spre sud. De pe coastele lor, în zona Egiptului de Sus, s-au extras acei monoliți enormi care, în formă de obeliscuri sau piramide, se înalță pe malurile fluviului, martori plini de mister ai vremurilor trecute.

Granitul, din care s-a construit majoritatea monumentelor egiptene, le-a dat acestora o soliditate ce sfidează secolele; durabilitatea lor se datorează, însă, și aridității climatului. Fruntea lor impasibilă nu a primit decât mângâierea fierbinte a soarelui; niciodată nu s-a ridat sub strângerea gheții sau a zăpezii și nu s-a măcinat sub asaltul furios al ploilor.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ. AAA₄AAA. 15

Vom regăsi și mai departe aceste monumente, când vom pătrunde în tainele splendidelor cetăți Heliopolis, unde era adorat Soarele, Teba cea cu o sută de porți și semețul Memfis, orașul lui Ptah, *Hakaptah*, cel care le-a inspirat grecilor numele *Aegyptos*.

Deocamdată, nu ne vom ocupa de operele create de civilizația egipteană, în succinta noastră trecere în revistă am încercat să prezentăm numai ținutul, cu darurile primite de la bătrânul său fluviu. Poate că, în nicio altă parte a lumii, mediul nu a avut o influență atât de importantă asupra oamenilor. Pentru a arăta cum s-a ajuns aici, ar fi nevoie de o întoarcere în timpurile geologice. Am vedea, aieuea, Egiptul pustiu, de-a lungul căruia, secole întregi, curgea liniștit fluviul; pas cu pas, sub florile aplecate ale lotușilor, asemenea unor blânzi ochi vizionari, aducea la lumină Delta din străfundurile Africii și pregătea leagănul primei și celei mai uimitoare dintre civilizațiile umane.

EGIPTUL

2. Rasa

Egiptenii credeau că, în vremurile de început, pe valea Nilului, zeii erau cei care dăduseră naștere rasei lor. După această creație miraculoasă, aceiași zei le guvernaseră țara, învățându-i să conducă, să canalizeze fluviul, dându-le instituțiile și legile cunoscute.

Strămoșii egiptenilor, trăind sub conducerea plină de bunăvoință a divinităților, erau buni și fericiți servitori ai lui Horus. Epoca lor fusese una de prosperitate, liniște și pace, comparabilă cu vârsta de aur, imaginată de aproape toate civilizațiile ca fiind la originea lumii.

Istoricii greci și latini nu au acceptat legenda. Ei vedeau în egipteni un popor de rasă africană, neoriginar din valea Nilului, făcând parte din ramura etiopiana care coborâse de-a lungul fluviului, în zona inferioară a cursului său.

Diodor din Sicilia scria că „etiopienii afirmă că Egiptul este una din coloniile lor...”, părere perpetuată până aproape de zilele noastre, total greșită.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

dar imposibil de combătut până la descifrarea hieroglifelor de către Champollion.

O singură lucrare antică le atribuie egiptenilor origine asiatică: Biblia. Din punct de vedere al adevărului științific și istoric, scriitorii clasici, greci sau latini, se bucurau de cea mai mare credibilitate, legendele religioase fiind considerate bune doar pentru a fixa dogmele bisericești, nu și pentru a aduce vreo lumină asupra tainelor istoriei.

Citirea hieroglifelor și cercetările lingvistice au reușit să lămurească problema: cele trei mari ramuri ale rasei albe – ariană, semitică și hamitică – plecate, poate, din platoul central al Asiei, au încercuit bazinul Mării Mediterane. În timp ce ramura ariană a pornit spre nord, pătrunzând în Europa, cea hamitică a coborât spre sud, traversând istmul Suez, și s-a răspândit spre vest până la țărmurile Oceanului Atlantic, fiind oprită, în partea de sud, de redutabila barieră a Saharei. Africa propriu-zisă, cu popoarele sale negre, începe dincolo de acest imens deșert, care a despărțit-o vreme de secole de rasele albe. Libienii, getulii, maurii, nu-mizii, berberii sunt popoare hamite, cu care se pare că egiptenii se înrudesc. Mai apropiați ca aspect de

EGIPTUL

semiții din Asia, vechii egipteni nu erau total eliberați, ca rasă, de influența acestora, înfățișarea exterioară, ca și limba, prezintă analogii însemnate cu tipul și limba semiților. Se poate distinge, în fondul gramatical și în cele mai importante rădăcini ale limbii egiptene, o înrudire cu ebraica și siriaca, dar separarea celor două ramuri s-a produs într-o antichitate extrem de îndepărtată, căci fiecare a pus în practică aceste elemente comune într-un mod diferit. Limba egipteană și-a fixat structurile, în timp ce ramura semitică pură a continuat să evolueze, să se subdividă, dând naștere unui mare număr de idiomuri diferite.

Limba egipteană antică, existând deja cu 5.000 de ani înainte de

Christos și având atât un vocabular sacru cât și un limbaj popular, s-a păstrat până la cucerirea arabă; atunci s-a amestecat cu limba cuceritorilor, formând copta, care va dispărea și ea, aproape complet înlocuită de arabă semitică.

Astfel, poporul egiptean este de origine asiatică și aparține familiei hamitosemitice. El s-a așezat în valea Nilului într-o epocă atât de îndepărtată încât imaginația nu o poate situa. Invazia nu s-a produs într-o zi, ci în mai multe reprize, în straturi

Sesostris (Ramses II) – sculptură colosală, executată într-un munte de gresie roșie la Ipsambul (Nubia)...

EGIPTUL

successive. Nou-veniții au găsit, fără îndoială, pe malurile fluviului, câțiva reprezentanți răzleți ai îndepărtatei Africi negre, cărora drumul Nilului de-a lungul Saharei le oferea singura cale de a ajunge la Marea Mediterană.

Aceste triburi negre, prea puțin evolute pentru a îmblânzi și a dirija atotputernicul fluviu, erau mai degrabă victime decât stăpâne ale inundațiilor. Fără îndoială, ele sunt cele care au lăsat pe pământul Egiptului acele vestigii ale epocii de piatră ce se mai găsesc și în zilele noastre prin nisipuri. Invadatorii asiatici le-au respins sau le-au absorbit. Cu siguranță, s-au produs, în acele vremuri apuse, amestecuri de rase din care a rezultat, distinct și clar, tipul egiptean, acela pe care sculpturi magnifice și expresive ni l-au făcut cunoscut. Subțirimea buzelor și culoarea arămie a pielii trebuie să fie considerate semne ale acestei uniri a sângelui A-fricii negre cu cel curat al orgolioșilor fii ai Asiei. Urcând pe cursul fluviului, amestecul de rase devine și mai evident. Etiopienii, considerați de către Diodor strămoșii egiptenilor, au împrumutat de la invadatori obiceiurile, păstrându-și, totuși, sângele african. Fără îndoială, a fost nevoie de o perioadă adevăr și legendă îndelungată pentru ca egiptenii să transforme cu mâna lor valea Nilului și, în același timp, să-i fixeze instituțiile și tipul.

Egiptologul Maspero îl descrie pe reprezentantul tipic al rasei egiptene ca fiind înalt, slab, suplu. Avea umerii lați, brațele nervoase, terminate cu mâini fine și degete lungi; genunchii și mușchii pulpei erau bine reliefați, iar picioarele, lungi și slabe, se sfârșeau cu tălpile groase, aplatizate din cauza obiceiului de a merge desculț. Fruntea era pătrată, poate puțin cam joasă, nasul scurt și rotund, ochii, mari și bine conturați, obrații alungiți, buzele subțiri; gura păstra urma unui surâs

resemnat, aproape îndurerat.

Aceste trăsături, comune majorității staturilor din Imperiul Vechi și de Mijloc, se vor regăsi mereu, în toate epocile. Monumentele datând din timpul dinastiei a optsprezecea și sculpturile grecești, mult inferioare ca frumusețe artistică monumentelor din perioada vechilor dinastii, au preluat fără alterări sensibile tipul primitiv. Țăranii din Egiptul de astăzi și-au păstrat asemănarea cu strămoșii. La peste patru mii de ani distanță în timp, fizionomiile lor și cele ale faraonilor sunt aproape identice.

EGIPTUL

Cât despre *Shesou-Hor*, părinții egiptenilor, cei care, conform tradiției, au cunoscut vârsta de aur și împărăția zeilor pe pământ, în realitate au avut parte de viața dură cu prețul căreia toate popoarele primitive au pregătit măreția civilizațiilor viitoare. Câte secole a durat această grea perioadă de lupte și încercări?! Ne putem da seama după vechimea marelui templu aflat în vecinătatea Sfinxului, edificiu cutremurător, construit din blocuri de granit, situându-se, în timp, între monumentele megalitice și primele opere arhitecturale propriu-zise. Chiar și în urmă cu șaiszeci de secole, originea lui se pierdea în negura vremii. Este, poate, cel mai vechi monument din lume, iar granitul său, aspru și mut, care a văzut ceea ce știința noastră încearcă zadarnic să reconstituie, contemplă, poate, cu milă tinerețea piramidelor.

O rasă formată atât de lent, aproape izolată de lume prin infinitul deșertului și al apelor, a atins unitatea pe care o remarcăm la începutul istoriei sale cunoscute, formându-și trăsături proprii dintr-o origine ambiguă, pentru a le păstra astfel, pe chipul urmașilor, la fel de inalterabile ca și fața de granit a templelor și mormintelor.

CAPITOLUL II ISTORIA VECHIULUI EGIPT

1. Sursele istoriei Egiptului. Cronologie

„Escifrarea istoriei Egiptului reprezintă o cucerire a științei moderne. Până la sfârșitul secolului trecut, ea nu era cunoscută decât din povestirile scriitorilor greci. Operele lui Diodor din Sicilia și cele ale lui Herodot, aproape singurele surse cunoscute pe atunci, erau, în aceeași măsură, nesigure și incomplete, pline de contradicții evidente și de povești fabuloase. Mai exista, este adevărat, un document cronologic, scris în limba greacă, pe vremea lui Ptolemeu Filadelful, de către un preot egiptean pe nume Manethon; dar lista sa de regi

24 AAA₄AAA₄AAA₄. EGIPTUL

care situa existența primilor suverani ai Egiptului la 5.000 de ani înainte de Hristos a fost socotită un document fără valoare. Nu putea să aibă niciuna, de vreme ce Geneza era considerată, în epoca respectivă, drept povestirea fidelă a primelor clipe ale umanității, iar evreii, poporul cel mai vechi și mai civilizat dintre toate.

Descoperirea lui Champollion, care a permis citirea tuturor documentelor scrise lăsate de Egipt, a scos la lumină, până în cele mai mici detalii, lunga istorie a imperiilor ce s-au succedat în valea Nilului. Astăzi putem studia marile dinastii ale Egiptului așa cum se studiază cea a Bourbonilor. Sursele sunt analele oficiale, picturile din morminte, memoriile particulare. Povestirile scriitorilor greci și listele regale ale lui Manethon au putut fi verificate. S-a constatat exactitatea acestora din urmă și naivitatea povestirilor relatate de Herodot și Diodor. Acești doi istorici, în special cel dintâi, rămân, în schimb, foarte importanți din punct de vedere al studiului moravurilor, înfățișându-ne cu fidelitate ceea ce ei înșiși au putut vedea. Herodot, observator atent, scriitor pitoresc și ingenios, ne inițiază în tainele vieții private a egiptenilor, cu îndeletnicirile și moravurile, religia și adevăr și legendă legile lor. El prezintă cu fidelitate monumentele existente în vremea sa, ale căror ruine se păstrează și astăzi, în ceea ce privește istoria propriu-zisă, el a compilat, fără să respecte ordinea lor, povestirile mai mult sau mai puțin exagerate ale preoților.

Documentele egiptene pe care ne putem baza în prezent sunt de două feluri: cele care prezintă istoria generală, liste de regi, povestiri de luptă, coduri civile și religioase și cele care înfățișează viața locuitorilor de pe malurile Nilului. Primele sunt scrieri pe papirus sau în piatră, inscripții care au imortalizat, pe monumentele de granit, obeliscuri, stele, piramide, morminte, evenimente din timpul diverselor domnii. Celelalte sunt basoreliefuri însoțite de hieroglife lămuritoare, care acoperă pereții interiori ai mormintelor și redau, detaliat, viața de zi cu zi. Acestor surse li se alătură operele literare manuscrise, poeme, corespondență, cărți didactice sau memorii.

Cronologia, însă, rămâne o parte nesigură în istoria Egiptului. Cauza acestei incertitudini este că, din numeroasele dinastii înregistrate de Manethon, păstrate pe papirusuri, unele au domnit fie simultan, conform părerii unor analiști, fie succesiv, în opinia altora. Locuitorii acestei țări nu aveau ere, nu își

26 AA₄AAA4. EGIPTUL

datau evenimentele, pentru fiecare domnie, decât pornind de la începuturile acesteia. Pentru a obține o imagine cronologică de ansamblu, ar trebui să ordonăm aceste domnii, unele după altele. Dar au existat epoci când Egiptul a fost divizat în regate independente, ale căror dinastii trebuie suprapuse și nu alăturate celorlalte. Se crede, totuși, că Manethon nu a inclus în listele sale decât marile dinastii succesive, cele mici fiind neglijate. Astfel, el rămâne cel mai sigur ghid al cronologiei Egiptului.

În general, sunt recunoscute douăzeci și șase de dinastii în Egipt, între anii '5004 – 527 î.e.n., când perșii au invadat valea Nilului. Acestea sunt împărțite în trei perioade principale: Imperiul Vechi, care cuprinde zece dinastii, între 5004 – 3064 î.e.n.; Imperiul de Mijloc, înregistrând șapte dinastii, între anii '3064 – 1703 î.e.n.; Imperiul Nou, cu nouă dinastii, între 1703 – 527 î.e.n. După cucerirea Egiptului de către perși, în 527 î.e.n., au mai existat cinci dinastii, inclusiv cele ale învingătorilor, ceea ce a sporit la treizeci și unu numărul total al dinastiilor egiptene, înainte de a trece la studiul civilizației egiptene, vom prezenta, pe scurt, istoria politică a celor trei perioade principale.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

2. Imperiul Vechi

Egiptenii aveau credința că, la începutul existenței lor ca popor, fuseseră conduși de zei. *She-sou-Hor*, servitorii lui Horus, strămoșii, primiseră organizarea civilă și legile de la înțelepciunea divină. Se prea poate ca, odinioară, în timpuri ancestrale, Egiptul să fi fost o teocratic. Casta preoților era suverană și pretindea că primește de la zei poruncile pe care le transmitea poporului. Aceasta este una din primele faze de guvernare primitivă. După perioada de autoritate absolută și divină, urmează, în general, o perioadă războinică, feudală. Ceea ce s-a întâmplat, probabil, și în Egipt, primul dintre regi, Menes, preluând puterea, cu 5.000 de ani înainte de era noastră, printr-o revoluție.

De mult timp, casta războinicilor lupta pentru a se impune în fața celei a preoților. Menes a reunit șefii militari, le-a adunat forțele și, cu acordul lor, a fost recunoscut ca rege unic. Prima dinastie era, astfel, întemeiată.

Menes a găsit Egiptul într-o stare destul de avansată de civilizație. Nilul fusese deja canalizat.

EGIPTUL

agricultura perfecționată, canalele săpate. Arta se afla la începuturi, exprimându-se prin monumente grandioase, fantastice, masive. Marele Sfinx și templul de granit și alabastru, ale cărui ruine gigantice se păstrează, datează, probabil, dintr-o epocă anterioară Vechiului Imperiu.

Menes a întemeiat orașul Memfis. Pentru a-l apăra de furia Nilului, a înălțat un dig uriaș care, în parte, s-a păstrat până în zilele noastre. Memfis i-a fost închinat zeului Ptah. Numele său, *Hakaptah*, îndulcit de armonioasa limbă greacă, a devenit mai târziu *Aegiptos*, *Egiptul* modernilor, și va ajunge să desemneze întreaga țară.

Amintirea lui Menes a rămas populară în Egipt de-a lungul secolelor. Valea Nilului îi datorează unitatea sa. Am arătat, mai sus, cât era de necesară centralizarea guvernului pentru bunăstarea acestui ținut, unde lucrările de irigație trebuia să fie realizate printr-o înțelegere generală, spre folosul tuturor. La constituirea sa ca stat, Egiptul avea organizare feudală. Șefii nomelor sau districtelor îl respectau pe rege ca pe un suveran, datorându-i efectuarea serviciului militar și executarea unor lucrări publice. Această organizare s-a păstrat, în linii mari, în Egipt.

Ptah, zeul suprem la Memfis.

EGIPTUL

unificarea fiind mai strânsă, mai împlinită, sub conducerea regilor autoritari, iar descentralizarea manifestându-se mai puternic sub dinastiile slabe.

Urmașii lui Menes au fost *Faraonii*, fiii zeului-soare. Pentru ca descendența divină să nu se stingă, ea putea să fie transmisă și de femei. Când un rege murea fără să lase moștenitori de sex masculin, fii sau nepoți, șeful noii dinastii se căsătorea cu o prințesă din familia regală precedentă, sângele divin al lui Menes trecând astfel din generație în generație, fără să se epuizeze vreodată.

Primele două-trei dinastii au lăsat urme palide în istorie. Totuși, încă din acea epocă îndepărtată, se cunoșteau scrierea și științele exacte. Unul dintre regii primei dinastii a scris un tratat de anatomie, iar una dintre lucrările conținute în *Papirusul Medical* din Berlin pare să dateze din aceeași perioadă ca și piramida de la Sakkarah. Tot cam pe atunci lua ființă în Egipt cultul animalelor: Apis era venerat la Memfis, țapul la Mendès etc. Avem motive să credem că regalitatea,

Înainte de a se impune în fața aristocrației feudale, a avut de luptat îndelung. Inscripțiile dovedesc cum dinastia colaterale s-au ridicat, fiind pe punctul de a învinge.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Însă, abia cea de-a treia dinastie va uni Egiptul, pregătind magnifica explozie civilizatoare a celei de-a patra dinastii, care va marca apogeul Vechiului Imperiu. Este perioada de înflorire a artei egiptene, de construire a piramidelor și de splendoare a Memfisului. Epoca în care, după ce Snefru instalase pe Muntele Sinai coloniile miniere care exploatau cuprul și turcoazul, Keops, Kefren și Mikerinos, regi aparținând celei de-a patra dinastii, construiesc impresionantele piramide de pe platoul de la Gizeh.

Aceste monumente gigantice aveau scopul de a reprezenta pentru eternitate, reunite, neantul și gloria celor ce le-au înălțat, căci erau clădite pentru a le servi drept mormânt. Niciodată o ființă efemeră nu a depus un efort mai energic și nu s-a ridicat cu o mai mare înverșunare în lupta împotriva timpului. Regii celei de-a patra dinastii au gravat pe fața Pământului o amintire care va dăinui până la dispariția acestuia, în zadar timpul le-a distrus statuile și le-a risipit cenușa. Acolo unde călătorul se oprește, emoționat și uimit de sentimentul micimii sale, fantomele lui Keops, Kefren și Mikerinos se înalță maiestuoase și încremenite pe grandioasele lor pedestaluri. Și o a patra umbră, grațioasă și Egiptul suavă, rătăcește în jurul uimitorilor munți de piatră. Este cea a reginei Nitokris care, cu multe secole mai târziu, a terminat piramida lui Mikerinos, unde a dorit să-și găsească și ea odihna veșnică, într-un sarcofag din bazalt albastru, deasupra camerei funerare a regelui, singurul dintre cei trei, căruia poporul i-a respectat fastuosul loc de somn veșnic.

Nitokris aparținea celei de-a șasea dinastii. Ea a încheiat seria glorioșilor suverani și a văzut apunând perioada strălucitoare a Vechiului Imperiu. După domniile lui Keops și Kefren, Egiptul, ajuns la punctul culminant al dezvoltării sale, nu numai în privința artelor și științelor, dar și ca prosperitate generală, nu a mai progresat, dar nici nu a regresat. Rolul regilor din dinastiile a cincea și a șasea a fost de a păstra opera grandioasă a strămoșilor.

Din punct de vedere militar, regii marilor dinastii ale Imperiului Vechi s-au remarcat, așa cum se întâmplase și din punct de vedere literar și artistic. Papi I, al doilea rege al dinastiei a șasea, a supus

Etiopia, Nubia și i-a învins pe nomazii din Siria. Ministrul său, Una, ne-a lăsat povestea faptelor faraonului.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Cam în acea epocă, Memfisul, ce strălucea în toată splendoarea sa, a început să decadă. Activitatea faraonilor nu se limita la capitală, întregul Egipt se acoperea de monumente și regele Menrera și-a gravat imaginea până la prima cataractă. Domnia seculară a lui Nowerkara și, în final, regența lui Nitokris au încheiat o epocă de splendoare și prosperitate neîntreruptă, care a durat aproape opt sute de ani. Minunata prințesă, „frumoasa cu obrajii trandafirii”, a devenit eroina mai multor legende. Pentru a răzbuna asasinarea fratelui și soțului său, a construit – după cum povestește Herodot – o imensă sală subterană și, sub pretextul inaugurării, i-a invitat pe toți cei despre care se știa că ar fi fost părtași sau instigatori la crimă, în timpul mesei, printr-un canal secret, a dat drumul în sală apelor Nilului. Multă vreme s-a crezut în Egipt că umbra acestei regine inteligente și grațioase, plutea în jurul piramidei în care a fost înmormântată, iar chipul său înnebunea de dragoste orice trecător imprudent ce s-ar fi oprit să o contemple.

Dincolo de legendă, Nitokris încheie epoca strălucitoare a Imperiului Vechi. Urmează o perioadă misterioasă, de cinci secole, despre care nu

34 AA₄AAA₄A₄AAA₄AAA₄. EGIPTUL

știm mai nimic. Aceasta este singura lacună importantă din istoria Egiptului. Patru dinastii, care nu au lăsat opere majore, au făcut trecerea spre Imperiul de Mijloc, care a adus schimbarea capitalei Egiptului și transformarea văii Nilului.

3. Imperiul de Mijloc

Imperiul de Mijloc, ale cărui prime dinastii au fost întemeiate cu trei mii de ani înainte de era noastră, aduce Egiptului o nouă capitală, Teba, care avea să detroneze Memfisul. Guvernatorii Te-bei dobândiseră de multă vreme o anumită independență și rivalizau cu cei ai Egiptului de Jos. Expuși atacurilor constante ale populațiilor negre din sud, ei nu contau decât pe propriile forțe, impunând respectarea granițelor prin puterea armelor. Slăbiciunile înregistrate în perioada de decădere a Imperiului Vechi au făcut ca acești prinți ai Tebei să-și revendice descendența din Papi I, mulți dintre ei atribuindu-și titlul de rege. Mentuhotep IV a fost cel care a detronat a zecea dinastie, unind sub sceptrul său provinciile imperiului.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Totul s-a schimbat, după aceea, în Egipt. Supremația Tebei a înlocuit, odată cu guvernarea, și obiceiurile, numele de familie și chiar religia. Zeii adorați cândva de *Shesou-Hor*, Amon și Osiris, i-au înlocuit pe Ptah, cel adorat la Memfis, și pe Ra, ocrotitorul primelor dinastii.

Noii familii regale nu i-a trebuit prea mult să se afirme, în numai o jumătate de secol, Teba și prinții săi au adus țara la un nivel remarcabil de grandoare. Cea de-a douăsprezecea dinastie a reprezentat momentul de maximă înflorire a Imperiului de Mijloc. Ea domnește într-o epocă de dezvoltare artistică și glorie militară care amintește, fără a o eclipsa, totuși, de strălucirea Imperiului Vechi din timpul dinastiei a patra.

Numele Amenemhat și Ușortesen, purtate de mai mulți regi, se înscriu în istorie ca ale unor mari suverani, războinici și civilizatori. Aceste nume, în soțite de numere diferite, aparțin majorității regilor din dinastia a douăsprezecea. Aproape toți și l-au asociat la domnie, încă din timpul vieții, pe fiul care avea să le urmeze la tron, permițând astfel transferul de putere și autoritate într-un mod firesc, unitar.

EGIPTUL

Această perioadă a istoriei Egiptului este foarte bogată în documente. Nicio altă epocă nu a văzut înălțându-se atâtea monumente publice și private. Bogăția generală le-a permis și oamenilor simpli să construiască monumente acoperite cu sculpturi, care ne arată ocupațiile lor, existența intimă și cotidiană, în cele mai mici detalii. Inscripțiile oficiale nu prididesc să înregistreze victoriile în luptă.

Amenemhat I și fiul său, Ușortesen I, au reîntemeiat coloniile egiptene din peninsula Sinai și au reînceput exploatarea minelor de cupru și turcoaz. Au construit un șir de fortărețe ce marcau granița imperiului, pentru a-l proteja de incursiunile triburilor nomade. Apoi, au supus din nou populațiile negre dintre prima și cea de-a doua cataractă a Nilului. Ușortesen III a cucerit definitiv Nubia și a înscris în piatră, la cea de-a doua cataractă, un e-dict prin care interzicea negrilor să coboare pe fluviu mai departe de acea graniță a imperiului în care domneau pacea și prosperitatea.

Caravane întregi aduceau din Asia stofe brodate, pietre prețioase, vase smălțuite, lemn de cedru, sclavi și parfumuri.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Amenemhat HI ar putea fi considerat Ludovic XIV al Imperiului de Mijloc. El a transformat oaza Fayum într-un imens rezervor care primea preaplina apelor Nilului, necesare stropirii acelor ținuturi. Digurile ce izolau acest lac artificial aveau până la 50 de metri grosime; ruinele lor se mai păstrează, întinzându-se pe 50 de kilometri, în centrul acestui uriaș rezervor, se înălțau, pe două imense piedestaturi, statuile gigantice ale lui Amenemhat III și ale reginei, soția sa. Când apele creșteau, valurile le mângâiau picioarele, ca un omagiu adus de Nil stăpânului ce-l îmblânzise.

Herodot aprecia acest lac, *Moeris*, ca pe o minune a Egiptului. Regele i-a adăugat, însă, o altă construcție faimoasă, Labirintul, cel mai mare palat din lume, care avea 3.000 de camere, edificiu ce-și oglindea în apele lacului imensa fațadă din calcar alb.

Prosperitatea acestei epoci a fost perpetuată de dinastiile a treisprezecea și a paisprezecea și a durat 1.000 de ani, până spre anul 2000 î.e.n., când invazia păstorilor hicsoși i-a pus capăt brusc. Aceste populații veneau din Caldeea și au ajuns în Egipt ca urmare a tulburărilor ce cuprindeau primele

EGIPTUL

Imperii întemeiate pe malul Eufratului. Trecând istmul Suez, respingând sau aliindu-se cu populațiile nomade din Siria și Canaan, ei au invadat Delta, au cucerit Memfisul și au devastat Egiptul de Jos. După câțiva ani de luptă și jafuri, hicsoșii s-au organizat asemenea faraonilor, guvernând țara ca membri ai următoarelor trei dinastii. Și-au stabilit capitala la Tanis, în Deltă, în timp ce conducerea imperiului continua să rămână în Egiptul de Sus. Astfel, timp de cinci sute de ani, cât a durat dominația hicsoșilor, țara a fost împărțită în două, la Teba continuând să se păstreze, deși mult slăbită, tradiția de măreție și independență, instaurată de vechii faraoni, în Deltă, s-a întâmplat ceea ce se petrece întotdeauna atunci când poporul învins are un grad de civilizație mai avansat decât învingătorul său: supușii și-au educat stăpânii. Cuceritorii au adoptat obiceiurile, legile și chiar religia băștinașilor. Temându-se, la rândul lor, de un posibil atac al triburilor nomade din Siria, hicsoșii au construit o cetate puternică pe brațul cel mai estic al Nilului, numită Avans, înconjurată de o tabără ce putea adăposti două sute patruzeci de mii de oameni.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ V + W + W + 39

Grație acestei desfășurări de forțe militare și influenței scribilor

egipteni, guvernarea hicsosilor a fost, totodată, puternică și luminată, fără a ajunge, totuși, la strălucirea marilor dinastii egiptene.

În timpul dominației hicsosilor, fiii lui Iacob, Beni-Israel, s-au stabilit în Egipt. Iosif din Biblie a devenit ministrul și favoritul unuia dintre regii păstori și acești regi, după cum povestește Geneza, și-au luat numele de faraoni.

În cele din urmă, dinastia națională de la Teba avea să triumfe asupra acestor uzurpatori, readucând independența și unitatea văii Nilului. Lupta pentru redobândirea puterii a durat mai mult de o sută cincizeci de ani.

Ahmes I a reușit să-i alunge pe hicsosi dincolo de istmul Suez, de unde veniseră, după ce le cucerise redutabila fortăreață de la Avans. Cei rămași au devenit sclavii egiptenilor, care și-au răzbunat crunt umilințele îndurate.

Cu aproximativ optsprezece secole înaintea erei noastre, Egiptul era din nou reunit. Ahmes I a întemeiat cea de a optsprezecea dinastie și, după eliberarea văii Nilului de sub dominația străină, s-a ocupat de pacificarea ținutului și de vindecarea

EGIPTUL

rănilor, bucurându-se apoi de onoruri divine. Al treilea Imperiu se pregătea să-și înceapă domnia Faraonii cu numele de Tutmes și Amenhotep aveau să-i depășească în faimă pe Keops, Amenern-hat și Ușortesen.

4. Imperiul Nou în prima perioadă a Imperiului Nou, spiritul militar, călit în luptele împotriva păstorilor, a continuat să se manifeste, mai întâi sub conducerea lui Amenhotep I, fiul lui Ahmes, și apoi, în următoarele cinci veacuri, de-a lungul a trei dinastii de regi războinici.

Singurele câmpuri de luptă ce se ofereau marelui imperiu erau Asia, în nord-est, și Etiopia, în sud. Amenhotep I a cucerit acest ultim ținut, la fel de vast ca și Egiptul însuși, lărgind granițele imperiului până la cea de-a patra cataractă. A fost mai mult o colonizare decât o cucerire propriu-zisă. Legile, obiceiurile și religia faraonilor s-au statornicit astfel pe malul Nilului Albastru.

Colonizarea a fost atât de completă încât, mai târziu, cu greu s-a putut stabili dacă egiptenii erau

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

I care urcaseră pe cursul Nilului în Etiopia sau etiopienii

coborâseră în Egipt. Istoricii greci aveau să comită greșeala de a vedea în etiopieni pe strămoșii și civilizatorii egiptenilor.

Primul rege care și-a condus supușii spre victorie în Asia a fost Tutmes I. El a ajuns până pe malurile Eufratului, învingând mulțimea de populații care trăia în Canaan și Siria, în două bătălii celebre, el a cucerit orașele cheie ale acestor ținuturi, Mageddo și Kadesh. A poruncit, apoi, să fie înălțate în acele locuri stele care să immortalizeze în piatră victoria sa. Popoarele siriene au fost obligate să plătească tribut. De îndată ce dominația egipteană părea să slăbească, acestea încercau să se elibereze și refuzau plata tributului.

După obiceiul dinastiilor egiptene, fiul lui Tutmes I, Tutmes H, și fiica sa, Hatasu, s-au căsătorit. Prințesa a luat parte la guvernare, având o regență glorioasă. Ea a trimis expediții prin Marea Roșie, către coastele Țării Punct, situată pe malul sudic al acestei mări (Somalia și Yemenul de astăzi); fiindcă prin sudul peninsulei arabice soseau minunatele produse ale Indiei. Cuceritorii Țării Punct

42 AAA₄A₄AAA EGIPTĂÎÎ s-au întors încărcăți de pietre prețioase, stofe și mi. rodenii cu arome puternice, necunoscute.

Prăzile de război s-au revărsat apoi neîncetat în vistieriile victoriosului Egipt. Mulțimi de sclavi care încărcate cu tot felul de lucruri rare, de la produse naturale (cereale, fructe, mirodenii) până la arme și mii de alte obiecte prețioase se perindau tot timpul pe străzile Tebei. Nu numai bogățiile Asiei erau aduse pe malurile Nilului; odată cu ele au venit și specii noi de animale și păsări, nemaivăzute până atunci. Dintre toate, egiptenii s-au arătat fermecați de cal, acest animal princiar, elegant și suplu dar puternic, focos și rapid dar docil.

Cel mai mare rege cuceritor al Egiptului a fost, însă, Tutmes III, supranumit cel Mare. Niciun alt suveran egiptean nu pătrunsese în Asia atât de departe ca el. Prin victoriile de la Mageddo și Ka-desh, a zdrobit popoarele siriene coalizate. Trecând Eufratul, a ajuns până la Tigru, la Ninive. Pe unde trecea, regii diverselor țări i se supuneau fără luptă, astfel că, după un marș triumfător prin Asia, s-a întors în Egipt, aducând, pe lângă o bogată pradă de război, colții a o sută douăzeci de elefanți, uciși la vânătoare, de el și suita sa, în Țara lui Assur.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ V + W + W + 43

Domnia regelui cuceritor a fost urmată de cea a unui rege constructor. Amenhotep în cunoscut și sub numele de Amenofis, a construit templul lui Amon și două uriașe statui, dintre care una,

spartă mai târziu, a devenit vestitul colos din Memnon care, la răsăritul soarelui, scotea sunete armonioase. Egiptul nu-și pierduse gustul pentru construcțiile pompoase și aproape înfricoșătoare prin masivitate.

După Amenhotep IV (sau Akenathon), regele efeminat care s-a dedat exclusiv practicilor religioase, dorind să facă să triumfe cultul Soarelui, cea de-a optsprezecea dinastie s-a stins cu o serie de regi mai puțin importanți, care și-au irosit forțele în războaie civile și au lăsat teritoriile cucerite de strămoși să se desprindă de imperiu.

Atunci a apărut Ramses I, fondatorul celei de-a nouăsprezecea dinastii. Fiul său a fost Seti, iar nepotul – Ramses **n** cel Mare, numit și Sesostriș. Domniile acestor prinți au fost glorioase, dar nu au egalat cuceririle din timpul dinastiei a optsprezecea. De fapt, Seti și Ramses II nu au purtat decât războaie defensive. Ei au păstrat cuceririle lui Tut-mes și Amenhotep, dar nu le-au adăugat alte teritorii. În jurul celui din urmă s-a creat o adevărată

EGIPTUL

legendă, atribuindu-i-se expediții fabuloase, până la malurile Danubiului și în inima Indiei. Chiar dacă s-a exagerat mult, faptele sale rămân demne de admirație.

În Siria, apăruse o nouă populație, *khetas*, care stăpânea țara de la Kadesh până la Karkemis și făcea dese incursiuni pe teritoriile învecinate, jefuind și ucigând locuitorii. Ramses I-a constrâns pe regele *khetas* să încheie o alianță ofensivă și defensivă, consolidată prin căsătoria sa cu fiica acestui prinț și prin călătoria suveranului *khetas* în Egipt. Acest tratat poate fi considerat cel mai vechi document diplomatic din lume păstrat până la noi.

Oricât de onorabile ar fi fost războaiele marelui Ramses, ele sunt departe de acele expediții fabuloase care, conform relatărilor făcute de unii preoți lui Herodot, l-ar fi condus până pe malurile Dunării și ale mării Indiei. Pentru Egipt, însemna chiar o decădere să-și vadă faraonul tratând cu un suveran sirian rebel, căsătorindu-se cu fiica sa și primindu-l la Teba, orașul sacru al lui Amon, zeul Soarelui.

Gloria lui Ramses **n** se datorează atât calităților sale de războinic, dar, mai ales construcțiilor lăsate

Teba. Vedere din Ramesseum.

EGIPTUL

În urmă. El a acoperit literalmente valea Nilului cu monumente

ce-i înscriau numele în nemurire mințind de expedițiile sale. În fiecare oraș, a construit câte un templu în onoarea zeului adorat în Deltă, a refăcut orașul Tanis, vechea capitală a regilor păstori, în Teba, a înălțat un monument magnific, Ramesseum, a încheiat construcția templului lui Amon, început de Amenhotep III, și] a împodobit cu două superbe obeliscuri, dintre care unul se află astăzi la Paris, în Place de la Concorde. Faimoasa sală hipostilă, susținută de o sută treizeci și patru de coloane, datează din vremea domniei sale. Construcțiile care-i comemorează victoriile se înșiruiesc din Nubia, unde enormi coloși de douăzeci de metri înălțime străjuiesc încă intrarea în templul subteran din Ipsambul, până în Siria.

Poeții nu au ezitat să glorifice faptele Regelui-Soare al Egiptului. Cel mai celebra dintre ei este Pentaaur, care îl înfățișează pe faraon în timpul bătăliei de la Kadesh, înconjurat de 2500 de care ale dușmanului; el reușește să le răstoarne singur, ajutat numai de strămoșul său divin, Amon.

Și totuși, în ciuda strălucirii acestei domnii, încep să se facă simțite cauzele care vor duce la

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

a cadența Egiptului. Bucuria victoriilor va lăsa loc – rândurile poporului, nemulțumirii și descurajării, urmate curând de revolte.

Sub domnia fiului lui Ramses H, Mineptah, se declanșează prăbușirea. Se pare că aceasta este și epoca în care ar fi avut loc exodul evreilor conduși de Moise.

Din numeroasele rivalități pentru tron, s-a născut a douăzecea dinastie, care avea să-i dea Egiptului ultimul mare faraon. Ramses HI, prin victoriile asupra libienilor invadatori și sirienilor rebeli, prin construcții și avântul luat de industrie și comerț, a readus Egiptul la strălucirea din timpul dinastiei a nouăsprezecea. Dar a fost ultima pâlpâire a unei civilizații în agonie. Imperiul împlinise patru mii de ani de istorie. Influențele semitice, libiene, etiopiene și grecești îl invadaseră, încetul cu încetul. Opera destrămării se desăvârșea treptat, în mod pașnic. Cu excepția lui Ramses IU, dinastia a douăzecea nu are, practic, istorie.

Când acesta s-a stins, imperiul s-a divizat, în Egiptul de Jos au continuat să înflorească noi orașe: Tanis, Bubaste, Sais. Teba, însă, a fost abandonată. Distrugerea era lentă, dar constantă; timpul

EGIP nu va face decât să adauge splendorii, misterul t „cerii și

ruinei. Vestigiile sale grandioase trezesc astăzi curiozitatea pasionată a istoricului și a cală torului.

Influența semită se va accentua în timpul celei de-a douăzeci și două dinastii, al cărei șef, Sesonk numit în Biblie Sesac, era sirian. După divizarea triburilor lui Israel, a întreprins cu succes o expediție în Palestina, aducând de la Ierusalim comorile adunate de Solomon. După el, niciun alt rege al Egiptului nu a mai revendicat vechea supremație asupra provinciilor scăldate de Iordan și Oronte. Istmul Suez a redevenit frontiera Imperiului.

Urmează patru-cinci secole de războaie civile și declin al puterii, în Deltă s-au succedat două-trei dinastii ce nu aveau nimic regal în afară de nume, căci guvernatorii nomelor dețineau fiecare tot atâta putere în conducerea lor și unii dintre ei chiar arborau însemnele regalității. Adesea, străinii erau chemați să rezolve nenumăratele rivalități ivite: armatele etiopiene, siriene și asiriene se obișnuiseră să urce și să coboare cursul Nilului, fluviul sacru, de care, până atunci, niciun străin nu se putuse

EVĂR ȘI LEGENDĂ A-AAA* 49

la fără a-și pierde viața. Abia a douăzeci și af>tra dinastie va reuni, pentru o vreme, întregul Egipt sub autoritatea sa.

Unul dintre regi, Tawnekt, a cucerit toate forță-etele unde-și aveau sediul micii șefi independenți. Dar ajungând victorios până la prima cataractă, s-a văzut pus față în față cu un regat care, cu timpul, crescuse și reprezenta pentru el un rival serios. Era regatul Napata, fondat de urmașii marelui preot Her-Hor, condus în acea vreme de un prinț numit Pianki. Acesta, ajutat de șefii de nome învinși, a coborât Nilul și a început lupta cu regele. După mai multe evenimente, dintre care cel mai important a fost cucerirea Memfisului de către armata etiopiana, Tawnekt a fost înfrânt definitiv și ambițiile sale, reduse la guvernarea orașului natal, Sais. Unitatea egipteană era încă o dată restabilită în folosul unei dinastii etiopiene. Napata cucerise glorioasele capitale ale strălucitoarei civilizații, Teba, Abydos, Memfis. Egiptul devenea o provincie a Sudanului.

Triumful nu a fost definitiv. Un fiu al lui Tawnekt, cunoscut, după sursele grecești, sub numele de Bocchoris, a reușit, după moartea lui Pianki, să îi învingă pe etiopieni. Domnia sa glorioasă a dur șapte ani; atacat de un alt rege al Napatei, Șah v (Sabacon), a fost învins, dus la Sais și ars de viu Etiopia câștigase din nou și impunea, în sfârșit

Egiptului o dinastie, a douăzeci și cincea, născută din sânul ei. Unul dintre regii săi, Tahraka, este citat printre cei care au desăvârșit la Teba construcția marelui templu de la Karnak.

Etiopienii au fost, în final, alungați și Etiopia a devenit un regat separat de Egipt, pe care-l egala ca întindere, o monarhie teocratică, având drept primă capitală Napata (astăzi Gebel Barkal), în apropiere de cea de-a patra cataractă. Acest oraș avea să fie distrus cu douăzeci și cinci de ani înainte de era noastră, de o expediție romană. Următoarea capitală, după Napata, a fost Meroe, situată mult mai departe, în susul Nilului, între Berber și Kartum, rămasă independentă până la invaziile arabe din secolul VII era noastră.

Singurele monumente lăsate de dominația etiopiana s-au păstrat, sub formă de ruine, la Napata și Meroe, reprezentând mai ales piramide și basoreliefuri. Acestea sunt dovezi elocvente ale ideii că un popor nu adoptă civilizația altuia fără a o peVĂR ȘI LEGENDĂ V + W + W + 51

sforma. Etiopia a acceptat zeii, monumentele și

giptu1" 1 scria în limba sa cu hier^oSlife egip-dar a rămas, în continuare, într-un stadiu de semibarbarie.

În acest timp, puterea asiriană creștea. Regele Asiriei, Sargon, cucerise regatul lui Israel, întinzându-și imperiul până la istmul Suez. Șabak, devenit unicul rege al Egiptului, chemat în ajutor de suveranul din Gaza, spera să învingă această putere în plin avânt, învins, alături de aliatul său, s-a salvat cu greu, adăpostindu-se în Etiopia, căci Egiptul, nemulțumit de această înfrângere, îl hărțuia cu mânia sa pretutindeni. Guvernatorii și-au recăpătat independența și valea Nilului a fost împărțită între douăzeci de regi mărunți. Atacul lui Șabak nu a făcut decât să atragă atenția marelui imperiu asirian asupra Egiptului. Unul dintre regii asirieni, urmaș al lui Sargon, Sennacherib, a ajuns până la Pelusa, la gurile Nilului, înspre răsărit. Sethos, care domnea atunci în Deltă, a văzut casta războinicilor ridicându-se împotriva sa și a fost nevoit să strângă oameni simpli, din popor, pentru a respinge atacul asirian. Un eveniment considerat miraculos a salvat Egiptul. O mulțime de șobolani a invadat tabăra

EGIPTUL

asiriană, rozând corzile arcurilor și toate obiectele din piele; oastea lui Sennacherib, dezarmată, a trebuit să se retragă.

Dar cucerirea Egiptului de către un imperiu asiatic nu mai era

decât o problemă de timp. Divizarea văii Nilului făcea din Egipt o pradă ușoară pentru străini, încă o dată, prințul etiopian Tahraka o va reuni sub sceptrul său, luptând energic împotriva invadatorilor. Ambiția și curajul lui s-au dovedit zadarnice. Urmașii lui Sennacherib, în special Assurbanipal, au urcat învingători pe valea Nilului. În Delta Nilului luaseră ființă douăsprezece mici regate. Guvernarea aceasta, a mai multor regi, a rămas cunoscută sub denumirea de *Dodecarhia* Deltei. Unul dintre ei, Psametic, i-a învins pe ceilalți în bătălia de la Momemfis și a întemeiat cea de-a douăzeci și șasea dinastie. Domnia sa glorioasă s-a întins pe durata a patruzeci de ani (651 – 611 î.e.n.). A întreprins câteva războaie, încheiate cu victorii, și s-a ocupat de lucrările publice. Artele au luat un nou avânt. Chiar dacă miraculoasa inspirație de odinioară se stinsese, pictura și literatura egipteană dobândeau acum o puritate, o delicatețe, o grație a detaliilor inexistente în operele colosale ale vechilor și.

Propileele marelui templu de la Karnak.

EGIPTUL

dinastii. Fiul lui Psametic, Neko I, a creat o marina militară, a reinstalat supremația egipteană în Siria a început construcția unui canal între Marea Roșie și Mediterana, dar s-a oprit, după ce a pierdut o sută douăzeci de mii de muncitori în această îndrăzneată inițiativă. A întreprins prima expediție în jurul continentului african, flota pornită din Marea Roșie revenind pe la coloanele lui Hercule.

Ahmes sau Amasis, regele din popor, ajuns pe tron în urma unei revolte, avea să aducă Egiptului ultimele zile de măreție și glorie politică. Invazia persilor, sub conducerea lui Cambise, avea să prefacă pământul faraonilor într-o satrapie persană.

Acest ultim mare suveran al Egiptului nu a mai apucat să vadă ruina imperiului. A murit curând după ce persii au debarcat la Pelusa. O singură bătălie a supus ținutul pe care îl stăpânea, în anul 527 î.e.n. La început, Cambise l-a lăsat pe Psametic HI, fiul regelui mort, să exercite guvernarea în numele său, dar, aflând că prințul conspira împotriva sa, l-a ucis și l-a înlocuit cu un pers, Aryandes. Străvechiul pământ al faraonilor devenise o satrapie a Imperiului Persan. Niciodată, de-a lungul secolelor, el nu avea să-și mai recapete libertatea.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

De altfel, în modul în care înțelegem noi libertatea, Egiptul nu a

avut-o niciodată. Indiferent de puterea ce l-a guvernat, religioasă sau militară, autohtonă sau străină, aceasta a fost întotdeauna despotică. Independența individuală, familială sau a comunităților nu a fost niciodată dorită sau visată în Egipt. Această rasă, ce apare atât de măreață și mândră în grandioasele sale monumente, din punct de vedere politic și al caracterului său, nu este decât o sclavă; s-a manifestat, însă, ca un sclav ce și-a dominat stăpânii, formându-i după geniul său. Trăsăturile sale fizice și morale, conturate de-a lungul secolelor, poartă o amprentă atât de puternică încât nicio influență străină nu a putut să o șteargă.

După Cambise, a urmat stăpânirea grecilor, romanilor, arabilor sau turcilor. Indiferent de numele învingătorilor, Egiptul s-a supus cu o docilitate pasivă, căpătată sub sceptrul de fier al lui Keops sau Ramses, și a rămas el însuși. Sub Ptolemeu, ca și sub Cezar, îl regăsim imprimând tuturor operelor caracterul propriu și exprimându-și gândirea în hieroglife misterioase. Numai arabii, cu puternicul lor geniu cuceritor, au reușit să-i impună religia, limba și artele, dar nu i-au putut transforma rasa.

EGIPTUL

5. Egiptul sub dominația dinastiilor străine

Savanții care scriu despre istoria Egiptului antic o încheie, de obicei, în momentul cuceririi sale de către perșii conduși de Cambise. Civilizația egipteană a mai durat, însă, o mie de ani după acest moment, perioadă în care și-a dovedit fără doar și poate vitalitatea, absorbind civilizații avansate, precum perșii, grecii sau romanii.

După cucerirea perșilor din anul 527 î.e.n., aceștia au guvernat ținutul timp de trei secole. Regii perși au lăsat Egiptul așa cum era, construind puțin. Templele clădite sau restaurate de ei sunt rare, unul dintre acestea fiind cel înălțat de Darius lui Amon. Alexandru avea să le distrugă imperiul și, timp de alte trei secole, valea Nilului avea să fie supusă dinastiei grecești a Ptolemeilor. Domnia lor a însemnat o perioadă în care Egiptul s-a îmbogățit cu noi monumente. Unele, remarcabile, s-au păstrat până în prezent: templele din Ombos, Esneh, Denderah, Edfu, în Egipt, Dakken, Debut, Dandur, în Nubia. Științele și artele s-au dezvoltat în cadrul strălucitei

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ AAA* 57

scoli din Alexandria. Ultima regină din dinastia Ptoîemeilor, Cleopatra, s-a sinucis pentru a nu i se supune lui Augustus, Egiptul

cunoscând, apoi, timp de patru sute de ani, dominația romană.

Dacă până atunci cuceritorii preluaseră religia, limba și arta egiptenilor învinși, iar împărații romani au continuat, deși numai parțial, tradiția Ptolemeilor, restaurând templele, fără a construi altele, triumful creștinismului avea să marcheze decăderea definitivă a civilizației egiptene.

Pe parcursul a două-trei secole, influența creștină a pătruns destul de lent în Egipt; zeii, limba și artele se păstrau încă. Au dispărut violent, însă, în anul 389 al erei noastre, când împăratul Teodosiu, pentru a înlesni propagarea religiei creștine, a ordonat distrugerea tuturor templelor egiptene. Monumentele care scăpaseră timp de cinci milenii de lupte și invazii au pierit în numele unui nou zeu, nemilos și gelos. N-au mai rămas în picioare decât acele construcții pe care propovăduitorii noii credințe nu le-au putut dărâma, mulțumindu-se atunci să spargă imaginile vechilor zei de pe pereții indestructibili.

CAPITOLUL IU

LIMBA ȘI SCRIEREA EGIPTENILOR

1. Scrierea egipteană egiptenii antici au lăsat numeroase documente scrise despre istoria lor. Citirea hieroglifelor avea să găsească răspuns pentru două probleme: mai întâi, descifrarea cuvintelor reprezentate de aceste semne; apoi, citindu-se cuvintele, înțelegerea limbii pe care ele o exprimau. Această a doua problemă nu părea a fi cea mai dificilă, căci se bănuia de multă vreme că limba coptă, încă folosită în unele părți ale Egiptului, deriva din egipteană veche de care, după cum s-a văzut mai târziu, era la fel de

EGIPTUL

apropiată precum este italiana de latină. Descifrarea cuvintelor reprezentate de hieroglife era partea cea mai grea. Vechii autori greci credeau că fiecare hieroglifă reprezenta o idee, nu un sunet alfabetic. Acolo unde ar fi trebuit să caute litere, căutau idei.

În 1799, un ofițer francez a descoperit la Roset-te o piatră pe care era gravat un decret în onoarea celui de-al cincilea purtător al numelui Ptolemeu, în *greacă*, în caractere hieroglifice și în caracterele demotice (cursive) ale egiptenilor. Textul grec arăta că tripla inscripție era aceeași, reprodusă în două limbi și trei tipuri de scriere.

La puțin timp după aceea, o inscripție bilingvă aducea alte elemente în ajutorul savanților preocupați de această problemă. Existau, deci, textele egiptene și traducerea lor. Trebuia să fie

identificate cuvintele corespunzătoare cuvintelor grecești și silabele identice în cele două limbi, care indicau pronunția hieroglifelor.

După douăzeci de ani de cercetări, Champollion a reușit să rezolve misterul. Partea cea mai ușoară fusese traducerea substantivelor proprii, care se repetau. Cel care revenea cel mai des în textul grec de pe piatra de la Rosette era Ptolemeu. S – a cercetat, în

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

alte inscripții bilingve, dacă literele ce alcătuiau numele Ptolemeu corespundeau literelor asemănătoare din alte substantive proprii, ca, de exemplu, Cleopa-tra Astfel, s-a constatat că al doilea semn hieroglific din numele Cleopatrei era identic cu cel de-al patrulea semn din cuvântul „Ptolemeu”.

Acesta a fost punctul de plecare; dar de aici și până la momentul când Champollion a fost în posesia cheii hieroglifelor egiptene s-au scurs mai mult de douăzeci de ani. La moartea sa, în 1832, a lăsat o gramatică și un dicționar ale limbii egiptene vechi. Nenumăratele scrieri hieroglifice, pe care aerul curat și uscat al văii Nilului le păstrase intacte pe pietre și în papirusuri, puteau de acum să fie citite asemenea operelor antichității grecești și romane.

Scrierea hieroglifică a vechilor egipteni nu este formată numai din semne ideografice, adică din reprezentarea obiectelor prin imaginea lor și a ideilor abstracte prin simbolul lor, așa cum se crezuse mult timp. Semnele ideografice apar numai ca accesorii ale celorlalte. Este drept că primele manifestări ale scrierii erau reprezentate de desene. Pe măsură ce gândirea a devenit mai complexă, mai abstractă, simbolul a înlocuit reprezentarea materială. Apoi

62 AAA₄AAA₄AAA₄AA. EGIPTUL

simbolului i s-a substituit semnul, figura prescurtată Prin simplificare gradată, egiptenii au reușit trecerea de la desenul pur la hieroglife și de la hieroglife la scrierea cursivă.

Pe valea Nilului s-au folosit două tipuri de scriere cursivă, scrierea hieroglifică, existentă în cele mai vechi papirusuri, și scrierea demotică, mai simplificată, apărută în perioada cuprinsă între dinastiile a douăzeci și una și a douăzeci și cincea. Hieroglifele propriu-zise erau o scriere sculpturală și decorativă, rezervată inscripțiilor de pe monumente. Obeliscurile, stelele, pereții interiori și exteriori ai templelor și mormintele sunt acoperite de aceste desene grațioase, fragile și fantastice, tăiate în granit cu o claritate

remarcabilă, succedându-se misterioase, încercând, parcă, să descurajeze definitiv privirea profană, însuși numele lor, *hieroglife*, scriere sacră, a fost mult timp înțeles în sensul literal. Treptat, semnele au devenit silabice, egiptenii notând doar prima silabă a cuvântului. De aici ar fi putut rezulta o mare confuzie, căci multe cuvinte începeau cu aceeași silabă. Astfel, semnului silabic i s-a adăugat un complement fonetic, împrumutat de la o articulație importantă a corpului cuvântului și, dacă era nevoie, se desena și

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

figura exactă sau simbolică a obiectului sau a ideii.

Această figură se numea *determinativ*; el putea fi generic sau special. Curând, printre semnele fonetice au apărut unele care desemnau un singur sunet, vocală sau consoană, devenind pur alfabetice.

În concluzie, scrierea egipteană veche este extrem de complicată. Ea se compune din mai multe elemente: caractere silabice și caractere alfabetice, componente fonetice și semne ideografice, care sunt ori determinativele speciale ori cele generice ale cuvintelor nedeterminate. Existau douăzeci și două de semne alfabetice, în jur de o sută treizeci și șase silabice și un număr considerabil de determinative.

Această complexitate a scrierii egiptene avea să o îndepărteze de popor, conferindu-i un caracter sacru.

2. Limba egipteană

În descifrarea limbii vechilor egipteni, un ajutor important pentru cercetători l-a reprezentat copta, egipteană alterată, vorbită de populațiile creștine așezate în valea Nilului în primele secole ale erei noastre. Alături de hieroglife, ea a contribuit la reconstituirea limbii Egiptului antic.

EGIPTUL

Aproape întreg vocabularul egiptenei antice se compune din elemente semitice, ca și gramatica modul de a forma femininul și pluralul. Cuvintele care nu sunt de origine semitică provin din idiomurile vorbite de populațiile negre ale Africii.

De-a lungul întregii istorii a civilizației vechi a Egiptului, nu se remarcă importante schimbări în vorbire. Așa cum se întâmplă de obicei, de îndată ce poporul a căpătat o scriere, limba scrisă așază limba vorbită în forme imuabile, lăsându-i puțină libertate de a

progresă. Totuși, se poate distinge o perioadă clasică, de aproape două mii de ani, comparabilă cu influența anilor de domnie a Regelui-Soare, Ludovic XIV, asupra limbii franceze. Capodoperele acestea se repartizează în două etape de creație importante: cea a dinastiei a douăsprezecea și cea cuprinsă între dinastiile a optsprezecea și a douăzecea.

CAPITOLUL IV CREDINȚELE RELIGIOASE

Religia egipteană

giptul antic nu a cunoscut niciodată, de-a lungul istoriei sale, pretinsul monoteism atribuit de unii istorici. Basoreliefurile și picturile din temple o dovedesc din plin. Dezvoltarea credințelor religioase a urmat, în linii mari, același curs cu cel al istoriei. Egiptul a cunoscut unitatea politică, dar un zeu național unic nu a avut niciodată.

Timp de cinci mii de ani, credințele Egiptului se adaugă și se suprapun, fără a se înlocui. Ele derivă în primul rând din cultul morților, ca urmare Egiptul naturală a zeificării regilor morți; este cultul care pare să fi dominat epoca piramidelor. Acestui cult primitiv i s-au adăugat cultul Soarelui, cel al Nilului și cel al diferitelor forțe naturale. Pe măsură ce unitatea politică s-a accentuat, politeismul primitiv s-a îndreptat spre un fel de monoteism local, nu național, căci această formă nu a fost niciodată a-tinsă.

Herodot afirmă că egiptenii erau cel mai religios dintre popoare. *La ei, ca și la hinduși, religia era legată de toate actele vieții publice sau private.*

Majoritatea divinităților egiptene erau locale. Fiecare provincie, fiecare oraș, își avea zeii săi. Osiris domnea la Abydos, Ptah la Memfis, Amon la Teba, Horus la Edfu, Hathor la Denderah. Importanța orașului dădea măsura importanței divinității adorate. Alături de ierarhia feudală politică exista și una divină. Astfel, se putea întâmpla ca mai mulți zei să se identifice într-unul singur, în situațiile în care, date fiind atribuțiile lor, se considera că acționează împreună și erau invocați în același timp, li se confunda chiar numele. Existau Sevek-Ra, Ptah-Sokari și chiar o triplă asociație, Ptah-Sokari-Osiris.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ *AHW + W + 67*

Ca și la indieni, existența terestră era considerată un accident efemer, o clipă neînsemnată în fața veșniciei. Pentru a simboliza ideea că perioada dintre naștere și moarte nu valorează nimic în ranort cu viața anterioară și viitoare a ființei umane, exista un mit, ce făcea

analogii cu drumul Soarelui: Ra sau Amon este ziua, iar Osiris, noaptea. Zorii reprezintă nașterea, iar asfințitul, moartea, în fiecare zi, divinul călător revenea la viață, ieșea din sânul mamei sale, Nut, urca glorios pe cer, unde înfrunta răul și tenebrele care fugeau din calea sa. La fel și omul: în scurta sa existență, trebuia să lupte împotriva ispitei și a tuturor păcatelor; dar, seara, întunericul triumfa. După asfințit, Soarele nu mai este Ra cel puternic și strălucitor; el devine Osiris, zeul care veghează asupra ținutului întunericului și al morții. Barca sa celestă străbate ape sumbre, unde este asaltată de demoni; după miezul nopții, însă, ea se ridică din abisul întunecat și, dimineața, revine pe cer victorioasă.

Pentru om, moartea vine seara – timpul când tenebrele îl învalui, supunându-l lui Osiris. Dar noi nașteri, noi vieți, îi permit să lupte și să învingă răul, până ce-și cucerește dreptul la odihna eternă.

EGIPTUL

Într-o glorioasă contopire cu esența divină, sau până ce greșelile sale îl condamnă să cadă din nou în neant. Această concepție stă la temelia întregii religii egiptene. Răul nu este reprezentat prin demoni propriu-ziși. Seth este singurul zeu răufăcător din mitologia lor. Frate al lui Osiris, guvernase și el în Egipt, pe vremea când zeii domneau în persoană pe pământ. Chiar dacă dobândise tronul în urma unei crime, odată ajuns rege, groaza pe care o inspirase se confundase cu adorația. Acestui zeu temut i s-au ridicat întotdeauna altare și i s-a celebrat un cult unic. Basoreliefurile îl reprezintă împreună cu Hor, adversarul său binefăcător.

Adevărata și completa încarnare a răului era, în Egipt, șarpele Apa. Pretutindeni este reprezentat învins, la picioarele zeilor. Dar întotdeauna renaște, întruchipând răul împotriva căruia se duce o luptă permanentă, așa cum este cea purtată cu dezastrele aduse de natură, de Sahara cea misterioasă, mereu la pândă în încercarea de a sufoca Egiptul cu invazia nisipurilor.

Seria zeilor mai mult sau mai puțin puternici, care se află între întunecatul Șarpe și luminosul Soare, este aproape interminabilă. Imensul Panteon

41 îl

„I, L.

— V - w

Inima defunctului este pusă în balanța Adevărului, sub privirile

lui Osiris și Meat; Anubis și Thot verifică balanța.

EGIPTUL rămâne dominat de figura acestuia din urmă, care sub numele de Ra, Amon, Hor, Ptah, Atunci sau Osiris, strălucește în templele cele mai impunătoare și pe cele mai fastuoase altare. El, binefăcătorul, luminosul, dătător de viață și generator de bucurie, i-a inspirat pe toți poeții Egiptului.

S-a păstrat un mare număr de imnuri ce îl proslăvesc. Prezentăm, în continuare, unul dintre ele, care se regăsește în *Cartea Morților*.

„Omăgiu ție, care te înalți la Orizont odată cu ziua și străbați cerul! Toate chipurile se umplu de bucurie când te zăresc!

Tu te ivești nouă în fiecare dimineață. Pentru aceia cărora razele tale le mângâie fața, drumul le e plin de bunăstare, călăuziți de sfințenia ta.

Strălucirea ta nu are seamăn. De-aș putea să merg așa cum mergi Sfinția ta, Soare, fără să mă opresc! Tu n-ai stăpân, oh, măreț călător prin univers, pentru care milioanele și sutele de mii de ani nu sunt decât o clipă.

Apoi și renaști. Orele, zilele, nopțile le înmulțești, viețuiești numai după legile tale. Sub numele de *Ra*, oferi lumina ta pământului, când te înalți spre cer.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ ANWVW* 71

Astru ce apari măreț, prin splendoarea ta orbitoare îți plămădești singur trupul și te naști singur, tu cel nenăscut, la răsărit. Strălucitorule din înaltul cerului, primește-mă la tine, în Vecie, să mă unesc cu spiritele auguste din divina Regiune Inferioară, să vin, dimineața, odată cu ele pentru a-ți admira splendoarea, iar, seara, când te unești cu mama ta, Nut, și îți întorci fața spre apus, mâinile mele să se împreuneze întru adorare la asfințitul tău, în numele vieții eterne...”

Mai departe, există în acest imn câteva strofe care menționează și motivele cultului Soarelui în Egipt. Fiindcă Soarele și Nilul sunt creatorii acestui ținut și ai nației ce-l locuiește, firește că au fost divinizați și adorați. Cel dintâi, a fost zeificat Nilul, sub numele Hapis. Dar i-a cedat locul astrului atotputernic din care se credea că s-a născut fluviul însuși, după cum o dovedește continuarea imnului:

„Măreț, strălucitor ieșit din Nut (Infinitul, Oceanul primordial), tu îi ții în viață pe oameni prin fluviul născut din tine; tu faci ca nomele, orașele și templele noastre să fie în sărbătoare; mulțumită căldurii și

luminii tale noi avem ce mânca...”

EGIPTUL

S-ar mai putea cita, ca ilustrare a cultului Soarelui, partea a doua a capitolului XV din *Cartea Morților*, ale cărui strofe încep cu „Omagiu ție”.

Majoritatea zeilor egipteni sunt omagiați sub forma triadei familiale: un tată, o mamă și un fiu. Fiecare oraș adora în mod special o astfel de treime divină, dar exista una al cărei cult era general în Egipt: cea formată din Osiris, soția sa Isis și fiul lor Horus. Această familie divină domina zeii locali, având sanctuare închinare lor pretutindeni.

Aproape toți zeii aveau înfățișări fabuloase, imposibil de întâlnit în realitate. Tahut, mesagerul, scribul zeilor, pe care grecii îl asimilau lui Hermes, avea corp de om și chip de ibis. Zeul Horus avea cap de erete, Astarte, zeița luptelor, cap de leu. Nut sau Hathor, mama Soarelui, era reprezentată cu cap de femeie și corp de pasăre sau cu cap de vacă și corp de femeie. Amon, zeul protector al Tebei, era înfățișat, cel mai adesea, având cap de berbec. Ptah apărea în chip de scarabeu, Anubis de șacal, Thot de ibis.

După cum fiecare nomă își avea zeul său protector, avea, de asemenea, și un animal sacru propriu, care nu era întotdeauna respectat ca atare și

74 A/AAA/ A EGIPTÂT

În celelalte regiuni. Crocodilul, de exemplu, adorat la Teba, era ucis ca oricare alte vânat în Elefantina. Acest cult superstițios al animalelor a provocat uimirea altor popoare.

Clement din Alexandria povestea:

„Sanctuarele templelor sunt umbrite de voaluri țesute cu aur. Dacă înaintați în interiorul clădirii și căutați statuia, un preot vă întâmpină cu un aer grav, cântând un imn în limba egipteană, și ridică puțin voalul ca pentru a vă arăta zeul. Ce vedeți atunci? O pisică, un crocodil, un șarpe indigen sau altă sălbăticiune periculoasă. Iată zeul egiptenilor: o fiară lăfăindu-se pe un covor de purpură!”

Diodor povestea că, în valea Nilului, respectul și cultul pentru aceste animale erau atât de profunde încât, pe vremea când regele Ptolemeu nu era încă aliatul romanilor, iar locuitorii Egiptului primeau cu cele mai mari onoruri călători din Italia, de teamă să nuiste, în caz contrar, războiul, un roman care omorâse o pisică a fost asaltat în casa lui de mulțimea care cerea răzbunare și nu a putut fi salvat de

pedeapsă, deși fapta sa fusese neintenționată și regele însuși trimisese magistrații ca să-l salveze. „Aceasta, adaugă Diodor, nu o știm

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ a-aaa-aa 75

din auzite, ci am fost chiar noi martori oculari, în rijupul călătoriei în Egipt”.

Pisicile și mai ales taurul Apis au fost cele mai rate. Acesta din urmă este descris de Herodot ca o emanație a lui Osiris și Ptah:

«Acest Apis este, de fapt, un taur tânăr, a cărui mamă n-a mai putut să zămislească vreun alt vițel. Egiptenii spun că un fulger s-a pogorât din cer asupra ei și din aceasta a luat naștere „zeul” respectiv. Taurul Apis se recunoaște, între celelalte dobitoace asemenea dintr-o cireada, după câteva semne distinctive: trebuie să aibă părul negru, un semn alb, triunghiular, în frunte, chipul unui vultur desenat pe spate, cel al unui scarabeu sub limbă, iar părul din coadă să fie dublu”.

Aceste semne le erau cunoscute preoților. Când un Apis murea, se declanșa doliul general în Egipt. Totuși, niciun taur Apis nu era lăsat să trăiască mai mult de douăzeci și cinci de ani; când împlinea această vârstă, era înecat de preoți într-o fântână închinată Soarelui.

Arheologii au descoperit morminte ale taurilor Apis, ce se pare că se bucurau de onoruri funerare asemănătoare cu cele ale faraonilor. Apis a fost r identificat cu Osiris, zeul văii întunecate, iar mumia sa a primit numele Osiris-Apis, transformat de greci în Serapis. De aceea, monumentul funerar ce adăpostea corpurile îmbălsămate ale taurilor Apis a căpătat numele de Serapeum.

Unul dintre animalele cele mai respectate pe valea Nilului era plicenixul, care revenea la fiecare cinci sute de ani pentru a arde corpul tatălui său pe altarul Soarelui.

În timpul lui Herodot, superstiția populară nu vorbea despre renașterea din cenușă; totuși, istoricul grec mărturisește, cu naivitate, că i se părea incredibil ceea ce i se povestise: „Dacă se aseamănă cu descrierea pe care mi-au făcut-o, aripile sale sunt pe-o parte aurite și, pe cealaltă, roșii; ca înălțime și după forma corpului aş zice că aduce mai degrabă cu un vultur”.

Dacă adăugăm cultului animalelor magia ridicată la rang de știință, incantațiile prin care zeii erau constrânși să acționeze în favoarea celui ce cunoștea frazele magice, amuletele, talismanele, am parcurs aproape întregul registru – poetic sau vulgar, profund sau naiv – al credințelor egiptene.

Un ultim capitol foarte interesant al acestor credințe este cel legat de îmbălsămarea morților, de frandele materiale și inscripțiile care le împodobeau mormintele. Aici, geniul anticului Egipt se dezvăluie plin de poezie și speranță.

Fondul esențial al întregii religii este alcătuit din cultul Soarelui și cel al Morților. Traducerile ne-au revelat cartea supremă din acest punct de vedere, *Cartea Morților*. Cât de puternică trebuie să fi fost ideea eternității la un popor care a dat naștere unei asemenea opere, copiată cu grijă în milioane de exemplare, pusă alături de fiecare mumie, ca un pașaport pentru viața viitoare!

„Sufletul oricărui răposat pentru care va fi scrisă această carte va ieși ziua printre cei vii și va domni printre zei. Nimeni nu i se va putea împotrivi. Zeii se vor apropia de el și-l vor îmbrățișa, căci va fi asemenea lor. Această carte îi va da învățătură despre ceea ce s-a întâmplat la începutul lumii.

Această carte, tainică și adevărată, nimeni altcineva nu a cunoscut-o, nicăieri, niciodată. Niciun om nu a recitat-o, niciun ochi nu a citit-o, nicio ureche nu a auzit-o. Nu va fi văzută decât de tine și de cel ce a scris-o pentru tine. Să nu stai să judeci prea mult

EQIP pe marginea ei, dându-ți frâu liber închipuirilor să amintirilor tale. Îndeplinește-i învățăturile în mijlocul sălii de îmbălsămare... în întregime! Este o taină adevărată, pe care niciun muritor de rând nu o nătrunde altfel. Ea îl hrănește pe cel plecat în divina Regiune Inferioară, îi hrănește sufletul pe pământ și îl ajută ca nimic să nu-i stea împotriva să capete viața veșnică”.

Ea conține, așadar, învățăminte pentru sufletul care se desparte de corp. Încercările pe care le va avea de trecut înainte de a se contopi cu zeii sunt enunțate aici. Toate descântecele magice, toate rugăciunile, toate litanile pe care trebuie să le pronunțe pentru a învinge spiritul răului, pentru a forța deschiderea celor douăzeci de porți ale locuinței lui Osiris, toate mărturisirile pe care trebuie să le facă înaintea judecătorilor Infernului pentru a i se permite trecerea și, mai apoi, dobândirea gloriei eterne sunt conținute în *Cartea Morților*.

Înainte de orice, pentru ca această carte să fie eficientă, trebuie ca trupul defunctului să fi fost îmbălsămat cu grijă. Sufletul nu poate scăpa ghearelor neantului decât dacă forma sa terestră scapă de degradare:

Multiple sarcofage, care intra unul într-a mai bună păstrare a mumiei (aici, a „Doamn

Itul, spre o ei Madja”).

„Te salut, tată Osiris, spune mortul. Iată-mă a sosit. Carnea mi-a fost îmbălsămată. Trupu-mi putrezește. Sunt întreg, neatins ca și tatăl meu Os ris-Khepra, pe care îl știm că poartă înfățișarea bărbatului al cărui corp nu suferă nicio stricăciune”.

Egiptenii credeau că omul avea patru învelișuri-la exterior, *corpul*, care închidea *dublul* sau umbra sa, ce rămânea cu el în mormânt câtă vreme carnea nu – i putrezea; *dublul*, la rândul lui, închidea *sufletul*, care, după moarte, se prezenta în fața tribunalului divin și rătăcea vreme de secole, supus la mii de probe, înainte de a împărți gloria cerului sau de a se scufunda în neant. Sufletul servea drept înveliș *inteligenței*, scânteia divină ce-l ajutase pe suflet în timpul vieții să lupte împotriva tentațiilor cărnii; după moarte, inteligența omului părăsea sufletul și se întorcea numai pentru a-l tortura, pentru a-l flagela cu biciul păcatelor, dacă nu își recunoscuse greșelile.

Capitolul cel mai interesant este cel care conține răspunsurile pe care trebuie să le dea sufletul adus în fața tribunalului lui Osiris, sfaturi despre cum să-și pledeze cauza, enumerând faptele bune îndeplinite și pe cele rele necomise. Acest capitol este

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ AAA, 81

de cea mai mare importanță, căci rezumă întreaga morală a egiptenilor și arată virtuțile apreciate în valea Nilului. Putem constata, nu fără uimire, că mila, caritatea, bunăvoința față de cei slabi, sentimente prea puțin cunoscute de antici, erau obligatorii în Egipt pentru a dobândi stima muritorilor și iertarea zeilor.

Iată această justificare a sufletului numită de Champollion, pe bună dreptate”, o confesiune negativă”. Ea alcătuiește capitolul CXXV din *Cartea Morților*.

„Stăpâni ai Adevărului, vă aduc adevărul. Nu am făcut rău cu bună știință.

— Nu mi-am făcut nefericiți semenii.

— Nu am întinat lăcașul Adevărului.

— Nu am avut de-a face cu răul.

— Nu am comis nicio faptă rea.

— Când am stăpânit peste oameni, nu i-am pus niciodată să muncească mai mult decât le cerea datoria.

— Din vina mea, nimeni nu a fost nici temător, nici sărac, nici suferind, nici necăjit.

— Nu am făcut nimic din ceea ce nu le este pe plac zeilor.

— Nu am lăsat să fie chinuit vreun sclav din porunca stăpânului său.

— Nu am lăsat pe nimeni înfometat.

— Nu am stârnit lacrimile durerii nimănui.

— Nu am ucis.

— Nu am poruncit uciderea.

— Nu am mințit pe nimeni

— Nu am jefuit templele de ofrande.

— Nu m-am înfruptat din bunurile închinat zeilor.

— Nu am luat nici pâinea, nici bandajele mumiilor. – nu am stricat nimic, nu am săvârșit vreo necuviință față de un preot din districtul meu.

— Nu m-am atins pe furiș de provizii.

— Nu am măsluit talerele balanței.

— Nu am îndepărtat laptele de gura su garului.

— Nu am alergat după fluturi pe pajiști.

— Nu am prins în laț păsările zeilor.

— Nu am schimbat cursul apei.

— Nu i-am lipsit pe zei de ofrande. Sunt curat... Sunt curat... Sunt curat”.

Și, mai departe, în același capitol CXXV, iată ce se spune despre mort, înaintea aceluiași tribunal divin:

„Nu este în el nici rău, nici păcat, nici murdărie; nici acuzare, nici împotrivire contra lui. Trăiește într-un adevăr, se hrănește cu adevărul. Inima este mulțumită de ce a făcut. Oamenii laudă faptele sale, zeii se bucură. S-a împăcat cu zeii prin dragostea sa. A dat pâine celui flămând, i-a dat apă celui însetat, haine celui gol. I-a dat o barcă celui ce nu avea” etc. etc.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ A44AAA4A* 83

Citind aceste rânduri, ni se pare că-i auzim vorbind cu multe secole înainte de a o fi putut face, Buddha sau Iisus proclamând legea universală a carității.

Dacă justificările celui mort sunt considerate exacte de către judecătorii lui Osiris, dacă el i-a fost într-adevăr fidel acestui cod moral și, în plus, dacă rudele i-au adus la mormânt toate ofrandele ce

urmează să fie înfățișate zeilor și toate amuletele care să-l protejeze în drumul său ceresc, iată acum care va fi răsplata celui drept, admis în ținutul gloriei eterne:

„Răposatul pentru care toate acestea se vor fi săvârșit de către cei vii nu va mai avea nimic de suferit.

— Va fi în starea de zeu august.

— Nimic rău nu îl va distruge. Va fi printre *manii* desăvârșiți. Nu va muri din nou. Va mânca și va bea la masa lui Osiris în fiecare zi. Va însoți zeii de la miazănoapte și de la miazăzi, se va adapă de la izvorul sfânt al Nilului, va cunoaște deliciul Iubirii, se va arăta ziua ca Horus, va fi viu, va fi Zeu, adorat de cei vii, precum stăpânul Ra”.

Din aceste ultime cuvinte deducem de câtă popularitate se bucura în Egipt cultul morților. Pe

EGIPTUL

vremea construcției piramidelor era cult dominant căci imaginile zeilor apar figurate foarte rar pe ba so reliefurile mormintelor.

În toate perioadele istoriei egiptenilor, reprezentările funerare ne arată rudele prezentând ofrande celor morți și adorându-i. Faraonii, în calitate de suverani ai egiptenilor, erau singurii ce puteau pretinde adorarea tuturor. Imediat după moarte, ei intrau în Panteonul divin. Considerați vlăstari de zei, erau tratați ca divinități încă din timpul vieții.

Inscripțiile dovedesc că titlul de zeu le-a fost acordat, de la urcarea pe tron, tuturor suveranilor egipteni, inclusiv împăraților romani, în vremea stăpânirii lor.

Pentru acest popor se pare că timpul terestru nu conta, iar moartea nu era decât un cuvânt. Timpul, moartea, suveranii absoluți ai universului fragil, au găsit, pe-un picior de plai de pe planeta noastră, o populație mândră și încăpățânată, care nu a vrut să le recunoască niciodată supremația. Totul, în valea Nilului, de la monumentele nepieritoare până la obiceiurile imuabile și la filosofia religioasă, totul protesta împotriva formidabilelor legi care, oriunde într-altă parte, își făceau o jucărie din indivizi, din

Basorelief reprezentându-l pe Seti I, fondatorul dinastiei a nouăsprezecea’ primind un colier de la zeița Hathor instituții și din neamuri. Credința de nezdruncin în nemurire, sădită în inima Egiptului de cursa ve nic reînnoită a Soarelui pe cerul fără nori și de ce a

fluviului peste câmpiile fertile, nu s-a descurajat și nu a slăbit niciodată. Secol după secol, mumiile se îngheșuiau în morminte, dar Egiptul nu a obosit niciodată să le îmbălsămeze, să le înconjoare cu ofrande și să recopieze pentru ele imnurile pătrunse de exaltare din *Cartea Morților*.

Și, oare, nu avea dreptate acest bătrân Egipt să creadă în nemurire, el, care, după ce atâta vreme a zăcut îngropat în mormântul său, mumie rece și mută sub bandajele sacre, a reînviat sub ochii noștri printr-un miracol al științei, pentru a-și face din nou auzită vocea, pentru a ne mărturisi secretul său și a ne reînfrășa tabloul viu al existenței sale prin puterea geniului său?!

CAPITOLUL V

INSTITUȚII, MORAVURI ȘI OBICEIURI

1. Instituții politice și sociale

E.

giptul este izolat de restul lumii prin mare și deserturi. De-a lungul secolelor, și-a mărit în mod voit solitudinea, interzicând accesul străinilor pe pământul său. A trebuit să se dezvolte fără maestri sau modele din exterior; civilizația sa a fost, poate, singura care nu a împrumutat nimic de la altele.

Despre formele primare de existență ale acestei civilizații nu cunoaștem nimic – nisipurile deșertului au fost unicele martore ale nașterii sale, iar ele nu vorbesc...

EGIPTUL

Când civilizația egipteană a apărut, brusc, în istorie, acum șase sau șapte mii de ani, monumentele sale, limba, arta dovedeau că era deja coaptă. Nu zorii unei lumi ni s-au revelat, ci apogeul său. Ea dobândise adevărate tradiții religioase, consemnate și în scris, iar instituțiile politice și sociale aveau o autoritate cu rădăcini adânc împlântate în trecut

De-a lungul celor cinci mii de ani de civilizație cunoscuți, Egiptul a suferit schimbări profunde; dar ele s-au efectuat atât de încet încât imuabilitatea instituțiilor sale, ca și cea a credinței sau a artelor, a devenit aproape un principiu clasic.

Guvernarea Egiptului a parcurs fazele cunoscute, în general, ale tuturor guvernărilor, întâi, a fost teocratică, apoi, feudală; la sfârșit, în epoca războaielor, s-a transformat în monarhie despotică.

Legenda guvernării primitive a zeilor în valea Nilului arată

destul de clar faptul că puterea se exercita de către casta preoților. Această credință, că legile veneau direct din cer, le inspira egiptenilor un respect superstițios pentru instituțiile lor. Regii, considerați drept continuatorii dinastiei divine, erau adorați ca și zeii, în timpul vieții și după moarte, iar legile pe care ei le promulgau aveau coloratură

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

A 89

divină; deveniți zei, la rândul lor, le transmiteau scendentul preoților, care vorbeau în numele lor. Apoi, rolurile s-au inversat și astfel a luat naștere regimul teocratic, transformare lentă și de lungă durată. Niciodată faraonii nu s-au îndepărtat pe deplin de disciplina impusă de preoți.

„Regii Egiptului, povestea Diodor, nu duceau un trai atât de liber și de independent precum cei ai altor nații. Ei nu puteau acționa după voia lor. Totul era condus de legi; nu numai viața lor publică, dar și viața particulară, zilnică. Nu erau serviți de către sclavi, ci de fiii marilor preoți, care împliniseră douăzeci de ani, de mici crescuți și educați cu mare grijă în acest sens. Astfel, înconjurat, zi și noapte, de adevărate modele de virtute, regele nu își putea permite, niciodată, vreo acțiune pentru care ar fi putut fi blamat”.

Aceste „adevărate modele de virtute”, despre care vorbește cu naivitate Diodor, erau, de fapt, mentori și spioni pe care preoții atotputernici îi mențineau în jurul monarhului. Autoritatea și forța reale emanau din sanctuarul întunecat, liniștit, redutabil. Zeul vizibil și uman, așezat pe tron, împodobit cu dubla coroană a Egiptului de Sus și de

— J-., WI-eat de D77 fo' – ” de

ce* *

dintâi

O

afirma ca fost Menes”.

provincii aparentă. absolută De a neamului feudal de invadatori a re

„Dând” e cu de dar „u

%ptul ne apare în a ellberat odată cu

ADEVĂR ȘI

de-a optsprezecea dinastie au centralizat guvernarea, care s-a transformat apoi, ușor, într-o monarhie absolută.

Feudalitatea egipteană se aseamăna cu cea existentă în Europa în Evul Mediu. Regele a fost din totdeauna șeful suprem al armatelor, la chemarea căruia se adunau stăpânii provinciilor. Faraonul și suzeranii le pretindeau vasalilor impozite și zile de lucru, oferindu-le, în schimb, protecția armată.

Tronul se transmitea creditai în lipsa unui fiu, era moștenit de nepot, văr sau altă rudă apropiată. Nici femeile nu erau excluse de la domnie, putând purta coroana cu aceleași prerogative, la fel de înconjurată de onoare și respect.

„Regina primește mai multe cinstiri și onoruri decât regele” spunea Diodor din Sicilia, atribuind acest obicei amintirii lăsate în Egipt de glorioasa domnie a zeiței Isis.

Regele avea în subordinea sa *armata*, justiția și lucrările publice. Era și căpetenia religioasă; oriunde s-ar fi aflat, indiferent în ce moment, putea sluji în templu, în locul marelui preot. Numai lui i se permitea oficierea anumitor ritualuri, numai el deschidea *noos-ul*, *rada* zeului, pentru a contempla adevăr și legendă

Istoricul grec prezintă și iubirea filială a egiptenilor pentru regele lor și doliul public, universal și foarte sincer care urma morții suveranului.

„Când un faraon murea, toți locuitorii țineau doliu, își manifestau jalea bocind și rupându-și veșmintele, închideau templele, nu făceau sacrificii și nu celebrau nicio sărbătoare timp de șaptezeci și două de zile”.

Același istoric povestește că exista un obicei în Egipt care le cerea ca regele mort să fie judecat înainte de a i se acorda onorurile ceremoniei de înmormântare. Poporul se aduna în templu pentru a asculta panegiricul defunctului, pe care îl evalua cu aclamații sau murmure de protest, după cum laudele pronunțate acolo erau considerate adevărate sau false. În cazul din urmă, mumia regelui nu se mai depunea în sanctuarul sau mormântul pregătit. Se presupune că această judecată era un simplu ceremonial și că faraonii nu au fost privați de mormânt decât în furia războaielor civile. Cum ar fi putut Plebea să-l condamne pe cel ce fusese iubit ca un *kiă* și considerat *aidoma* zeilor?!

Regele nu domnea în mod direct peste un popor atât de numeros. De regulă, fiecare nomă avea un

92 A-AAA EGIPTUL taina divină. El însuși zeu, instituia, uneori,

cultul propriei imagini. Mai multe basoreliefuri îl reprezintă pe Ramses II adorându-se pe sine.

Regii trăiau, după un ceremonial bine stabilit, venerați și copleșiți cu onoruri extraordinare. Toată curtea era ierarhizată și numai cei de sânge regal împlineau faraonului serviciile imediate. Am văzut cum majoritatea serviciilor din casa regală li se distribuia fiilor marilor preoți, casta cea mai orgolioasă și aristocratică.

Faraonul era tatăl poporului său și fratele zeilor; ca izvor al tuturor virtuților și ai dreptății absolute, el nu putea niciodată să se însale sau să păcătuiască. În fiecare zi, conform regulilor stricte care dirijau și cele mai mici acțiuni ale suveranului, marele preot proslăvea, în templu, de față cu monarhul, virtuțile acestuia, înfățișându-l așa cum trebuia să fie, neezitând să-l laude exagerat.

Totuși, divinul stăpân atotputernic era, cum se întâmplă adesea, sclavul propriei măreții:

„Timpul îi era dinainte hotărât, spune Diodor din Sicilia, nu numai pentru audiențe și judecați, cât și pentru plimbare, baie, coabitare, într-un cuvânt, pentru toate actele vitale.”;

W

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

divină; deveniți zei, la rândul lor, le transmiteau ascendentul preoților, care vorbeau în numele lor. Apoi, rolurile s-au inversat și astfel a luat naștere regimul teocratic, transformare lentă și de lungă durată. Niciodată faraonii nu s-au îndepărtat pe deplin de disciplina impusă de preoți.

„Regii Egiptului, povestea Diodor, nu duceau un trai atât de liber și de independent precum cei ai altor nații. Ei nu puteau acționa după voia lor. Totul era condus de legi; nu numai viața lor publică, dar și viața particulară, zilnică. Nu erau serviți de către sclavi, ci de fiii marilor preoți, care împliniseră douăzeci de ani, de mici creșcuți și educați cu mare grijă în acest sens. Astfel, înconjurat, zi și noapte, de adevărate modele de virtute, regele nu își putea permite, niciodată, vreo acțiune pentru care ar fi Putut fi blamat”.

Aceste „adevărate modele de virtute”, despre care vorbește cu naivitate Diodor, erau, de fapt, mentori și spioni pe care preoții atotputernici îi mențineau în jurul monarhului. Autoritatea și forța reale emanau din sanctuarul întunecat, liniștit, re-Wabil. Zeul vizibil și uman, așezat pe tron, împoobit cu dubla coroană a Egiptului de Sus și

de

88 a-naaa-aaa* EGIPTUL

Când civilizația egipteană a apărut, brusc, în istorie, acum șase sau șapte mii de ani, monumentele sale, limba, arta dovedeau că era deja coaptă. Nu zorii unei lumi ni s-au revelat, ci apogeul său. Ea dobândise adevărate tradiții religioase, consemnate și în scris, iar instituțiile politice și sociale aveau o autoritate cu rădăcini adânc împlântate în trecut. De-a lungul celor cinci mii de ani de civilizație cunoscuți, Egiptul a suferit schimbări profunde; dar ele s-au efectuat atât de încet încât imuabilitatea instituțiilor sale, ca și cea a credinței sau a artelor, a devenit aproape un principiu clasic.

Guvernarea Egiptului a parcurs fazele cunoscute, în general, ale tuturor guvernărilor, întâi, a fost teocratică, apoi, feudală; la sfârșit, în epoca războaielor, s-a transformat în monarhie despotică.

Legenda guvernării primitive a zeilor în valea Nilului arată destul de clar faptul că puterea se exercita de către casta preoților. Această credință, ca legile veneau direct din cer, le inspira egiptenilor un respect superstițios pentru instituțiile lor. Regn, considerați drept continuatorii dinastiei divine, erau adorați ca și zeii, în timpul vieții și după moarte, iar legile pe care ei le promulgau aveau coloratura

CAPITOLUL V

INSTITUȚII, MORAVURI ȘI OBICEIURI

E.

1. Instituții politice și sociale

giptul este izolat de restul lumii prin mare și deserturi. De-a lungul secolelor, și-a mărit în mod voit solitudinea, interzicând accesul străinilor pe Pământul său. A trebuit să se dezvolte fără maeștri sau modele din exterior; civilizația sa a fost, poate, singura care nu a împrumutat nimic de la altele.

Despre formele primare de existență ale acestei Clvihzații nu cunoaștem nimic – nisipurile deșer-lui au fost unicele martore ale nașterii sale, iar ele nu vorbesc.

EGIPTUL

Instituții și din neamuri. Credința de nezdruncinat în nemurire, sădită în inima Egiptului de cursa veșnic reînnoită a Soarelui pe cerul fără nori și de cea a fluviului peste câmpiile fertile, nu s-a descurajat și nu a slăbit niciodată. Secol după secol, mumiile se înghesuiau în morminte, dar Egiptul nu a obosit niciodată să le îmbălsămeze, să le

înconjoare cu ofrande și să recopieze pentru ele imnurile pătrunse de exaltare din *Cartea Morților*.

Și, oare, nu avea dreptate acest bătrân Egipt să creadă în nemurire, el, care, după ce atâta vreme a zăcut îngropat în mormântul său, mumie rece și mută sub bandajele sacre, a reînviat sub ochii noștri printr-un miracol al științei, pentru a-și face din nou auzită vocea, pentru a ne mărturisi secretul său și a ne reînfrățișa tabloul viu al existenței sale prin puterea geniului său?!

Basorelief reprezentându-l pe Seti I dinastiei a nouăsin –, un coherdelazeaa Hathor.

84. Înln-na/vaaa* – EGIPTUL

vremea construcției piramidelor era cult dominant, căci imaginile zeilor apar figurate foarte rar pe basoreliefurile mormintelor.

În toate perioadele istoriei egiptenilor, reprezentările funerare ne arată rudele prezentând ofrande celor morți și adorându-i. Faraonii, în calitate de suverani ai egiptenilor, erau singurii ce puteau pretinde adorarea tuturor. Imediat după moarte, ei intrau în Panteonul divin. Considerați vlăstari de zei, erau tratați ca divinități încă din timpul vieții.

Inscripțiile dovedesc că titlul de zeu le-a fost acordat, de la urcarea pe tron, tuturor suveranilor egipteni, inclusiv împăraților romani, în vremea stăpânirii lor.

Pentru acest popor se pare că timpul terestru nu conta, iar moartea nu era decât un cuvânt. Timpul, moartea, suveranii absoluți ai universului fragil, au găsit, pe-un picior de plai de pe planeta noastră, o populație mândră și încăpățânată, care nu a vrut să le recunoască niciodată supremația. Totul, în valea Nilului, de la monumentele nepieritoare până la obiceiurile imuabile și la filosofia religioasă, totul protesta împotriva formidabilelor legi care, oriunde într-altă parte, își făceau o jucărie din indivizi, din

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Citind aceste rânduri, ni se pare că-i auzim vorbind, cu multe secole înainte de a o fi putut face, pe Buddha sau Iisus proclamând legea universală a carității.

Dacă justificările celui mort sunt considerate exacte de către judecătorii lui Osiris, dacă el i-a fost într-adevăr fidel acestui cod moral și, în plus, dacă rudele i-au adus la mormânt toate ofrandele ce

urmează să fie înfățișate zeilor și toate amuletele care să-l protejeze în drumul său ceresc, iată acum care va fi răsplata celui drept, admis în ținutul gloriei eterne:

„Răposatul pentru care toate acestea se vor fi săvârșit de către cei vii nu va mai avea nimic de suferit.

— Va fi în starea de zeu august.

— Nimic rău nu îl va distruge. Va fi printre *manii* desăvârșiți. Nu va muri din nou. Va mânca și va bea la masa lui Osiris în fiecare zi. Va însoți zeii de la miazănoapte și de la *miazăzi*, se va adapă de la izvorul sfânt al Nilului, va cunoaște deliciul Iubirii, se va arăta ziua ca Horus, va fi viu, va fi Zeu, adorat de cei vii, precum stăpânul Ra”.

Din aceste ultime cuvinte deducem de câtă popularitate se bucura în Egipt cultul morților. Pe

82 – EGIPTUL

am poruncit uciderea.

— Nu am mințit pe nimeni.

— Nu am jefuit templele de ofrande.

— Nu m-am înfruptat din bunurile închinat zeilor.

— Nu am luat nici pâinea, nici bandajele mumiiilor.

— Nu am stricat nimic, nu am săvârșit vreo necuviință față de un preot din districtul meu.

— Nu m-am a-tins pe furiș de provizii.

— Nu am măsluit talerele balanței.

— Nu am îndepărtat laptele de gura sugarului.

— Nu am alergat după fluturi pe pajiști.

— Nu am prins în laț păsările zeilor.

— Nu am schimbat cursul apei.

— Nu i-am lipsit pe zei de ofrande. Sunt curat... Sunt curat... Sunt curat”. Și, mai departe, în același capitol CXXV, iată ce se spune despre mort, înaintea aceluiași tribunal divin:

„Nu este în el nici rău, nici păcat, nici murdărie; nici acuzare, nici împotrivire contra lui. Trăiește într-un adevăr, se hrănește cu adevărul. Inima este mulțumită de ce a făcut. Oamenii laudă faptele sale, zeii se bucură. S-a împăcat cu zeii prin dragostea sa. A dat pâine celui flămând, i-a dat apa celui însetat, haine celui gol. I-a dat o barcă celui ce nu avea” etc. etc.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

de cea mai mare importanță, căci rezumă întreaga morală a

egiptenilor și arată virtuțile apreciate în valea Nilului. Putem constata, nu fără uimire, că mila, caritatea, bunăvoința față de cei slabi, sentimente prea puțin cunoscute de antici, erau obligatorii în Egipt pentru a dobândi stima muritorilor și iertarea zeilor.

Iată această justificare a sufletului numită de Champollion, pe bună dreptate”, o confesiune negativă”. Ea alcătuiește capitolul CXXV din *Cartea Morților*.

„Stăpâni ai Adevărului, vă aduc adevărul. Nu am făcut rău cu bună știință.

— Nu mi-am făcut nefericiți semenii.

— Nu am întinat lăcașul Adevărului.

— Nu am avut de-a face cu răul.

— Nu am comis nicio faptă rea.

— Când am stăpânit peste oameni, nu i-am pus niciodată să muncească mai mult decât le cerea datoria.

— Din vina mea, nimeni nu a fost nici temător, nici sărac, nici suferind, nici necăjit.

— Nu am făcut nimic din ceea ce nu le este pe plac zeilor.

— Nu am lăsat să fie chinuit vreun sclav din porunca stăpânului său. – j-u am lăsat pe nimeni înfometat.

— Nu am stârnit acrimile durerii nimănui.

— Nu am ucis.

— Nu

80. WNA WNAAA A a a a EQjpjți

„Te salut, tată Osiris, spune mortul. iată-mă, am sosit. Carnea mi-a fost îmbălsămată. Trupu-mi nu putrezește. Sunt întreg, neatins ca și tatăl meu Osi-ris-Khepra, pe care îl știm că poartă înfățișarea bărbatului al cărui corp nu suferă nicio stricăciune”. Egiptenii credeau că omul avea patru învelișuri: la exterior, *corpul*, care închidea *dublul* sau umbra sa, ce rămânea cu el în mormânt câtă vreme carnea nu-i putrezea; dublul, la rândul lui, închidea *sufletul*, care, după moarte, se prezenta în fața tribunalului divin și rățăcea vreme de secole, supus la mii de probe, înainte de a împărți gloria cerului sau de a se scufunda în neant. Sufletul servea drept înveliș *inteligenței*, scânteia divină ce-l ajutase pe suflet în timpul vieții să lupte împotriva tentațiilor cărnii; după moarte, inteligența omului părăsea sufletul și se întorcea numai pentru a-l tortura, pentru a-l flagela cu biciul păcatelor, dacă nu își recunoscuse greșelile.

Capitolul cel mai interesant este cel care conține răspunsurile pe care trebuie să le dea sufletul adus în fața tribunalului lui Osiris, sfaturi despre-cum să-și pledeze cauza, enumerând faptele bune în plinite și pe cele rele necomise. Acest capitol e

78 AAA. gGjpTUL

pe marginea ei, dându-ți frâu liber închipuirilor sau amintirilor tale. Îndeplinește-i învățăturile în mijlocul sălii de îmbălsămare... în întregime! Este o taină a-devârâtă, pe care niciun muritor de rând nu o pătrunde altfel. Ea îl hrănește pe cel plecat în divina Regiune Inferioară, îi hrănește sufletul pe pământ și îl ajută ca nimic să nu-i stea împotrivă să capete viața veșnică”.

Ea conține, așadar, învățăminte pentru sufletul care se desparte de corp. Încercările pe care le va avea de trecut înainte de a se contopi cu zeii sunt enunțate aici. Toate descântecele magice, toate rugăciunile, toate litaniiile pe care trebuie să le pronunțe pentru a învinge spiritul răului, pentru a forța deschiderea celor douăzeci de porți ale locuinței lui Osiris, toate mărturisirile pe care trebuie să le facă înaintea judecătorilor Infernului pentru a i se permite trecerea și, mai apoi, dobândirea gloriei eterne sunt conținute în *Cartea Morților*.

Înainte de orice, pentru ca această carte să ne fie eficientă, trebuie ca trupul defunctului să fi fost îmbălsămat cu grijă. Sufletul nu poate scăpa ghearelor neantului decât dacă forma sa terestră scap de degradare:

Într-altul-SP «o mumiei (aici, a „Doamne, Madja”).

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Un ultim capitol foarte interesant al acestor credințe este cel legat de îmbălsămarea morților, de ofrandele materiale și inscripțiile care le împodobeau mormintele. Aici, geniul anticului Egipt se dezvăluie plin de poezie și speranță.

Fondul esențial al întregii religii este alcătuit din cultul Soarelui și cel al Morților. Traducerile ne-au revelat cartea supremă din acest punct de vedere, *Cartea Morților*. Cât de puternică trebuie să fi fost ideea eternității la un popor care a dat naștere unei asemenea opere, copiată cu grijă în milioane de exemplare, pusă alături de fiecare mumie, ca un pașaport pentru viața viitoare!

„Sufletul oricărui răposat pentru care va fi scrisă această carte va ieși ziua printre cei vii și va domni printre zei. Nimeni nu i se va putea împotrivi. Zeii se vor apropia de el și-l vor îmbrățișa, căci va fi

asemenea lor. Această carte îi va da învățătură despre ceea ce s-a întâmplat la începutul lumii.

Această carte, tainică și adevărată, nimeni altcineva nu a cunoscut-o, nicăieri, niciodată. Niciun om a recitat-o, niciun ochi nu a citit-o, nicio ureche nu a auzit-o. Nu va fi văzută decât de tine și de cel e a scris-o pentru tine. Să nu stai să judeci prea mult

76 AAA4/NAAA Egiptul identificat cu Osiris, zeul văii întunecate, iar mumia sa a primit numele Osiris-Apis, transformat de greci în Serapis. De aceea, monumentul funerar ce adăpostea corpurile îmbălsămate ale taurilor Apis a căpătat numele de Serapeum.

Unul dintre animalele cele mai respectate pe valea Nilului era phosnixul, care revenea la fiecare cinci sute de ani pentru a arde corpul tatălui său pe altarul Soarelui.

În timpul lui Herodot, superstiția populară nu vorbea despre renașterea din cenușă; totuși, istoricul grec mărturisește, cu naivitate, că i se părea incredibil ceea ce i se povestise: „Dacă se aseamănă cu descrierea pe care mi-au făcut-o, aripile sale sunt pe-o parte aurite și, pe cealaltă, roșii; ca înălțime și după forma corpului aș zice că aduce mai degrabă cu un vultur”.

Dacă adăugăm cultului animalelor magia ridicată la rang de știință, incantațiile prin care zeu erau constrânși să acționeze în favoarea celui ce cunoștea frazele magice, amuletele, talismanele, am parcurs aproape întregul registru – poetic sau vulgar, profund sau naiv – al credințelor egiptene – ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

din auzite, ci am fost chiar noi martori oculari, în timpul călătoriei în Egipt”.

Pisicile și mai ales taurul Apis au fost cele mai venerate. Acesta din urmă este descris de Herodot ca o emanație a lui Osiris și Ptah:

«Acest Apis este, de fapt, un taur tânăr, a cărui mamă n-a mai putut să zămislească vreun alt vițel. Egiptenii spun că un fulger s-a pogorât din cer asupra ei și din aceasta a luat naștere „zeul” respectiv. Taurul Apis se recunoaște, între celelalte dobitoace asemenea dintr-o cireada, după câteva semne distinctive: trebuie să aibă părul negru, un semn alb, triunghiular, în frunte, chipul unui vultur desenat pe spate, cel al unui scarabeu sub limbă, iar părul din coadă să fie dublu”.

Aceste semne le erau cunoscute preoților. Când un Apis murea, se declanșa doliul general în Egipt. Totuși, niciun taur Apis nu era lăsat să trăiască mai mult de douăzeci și cinci de ani; când împlinea această

vârstă, era înecat de preoți într-o fântână închinată Soarelui.

Arheologii au descoperit morminte ale taurilor APis, ce se pare că se bucurau de onoruri funerare asemănătoare cu cele ale faraonilor. Apis a fost

74 AAA₄AAA. EGIPTUL

În celelalte regiuni. Crocodilul, de exemplu, adorat la Teba, era ucis ca oricare alte vânat în Elefantina. Acest cult superstițios al animalelor a provocat uimirea altor popoare.

Clement din Alexandria povestea:

„Sanctuarele templelor sunt umbrite de voaluri țesute cu aur. Dacă înaintați în interiorul clădirii și căutați statuia, un preot vă întâmpină cu un aer grav, cântând un imn în limba egipteană, și ridică puțin voalul ca pentru a vă arăta zeul. Ce vedeți atunci? O pisică, un crocodil, un șarpe indigen sau altă sălbăticiune periculoasă. Iată zeul egiptenilor: o fiară lăfăindu-se pe un covor de purpură!”

Diodor povestea că, în valea Nilului, respectul și cultul pentru aceste animale erau atât de profunde încât, pe vremea când regele Ptolemeu nu era încă aliatul romanilor, iar locuitorii Egiptului primeau cu cele mai mari onoruri călători din Italia, de teamă să nuiste, în caz contrar, războiul, un roman care omorâse o pisică a fost asaltat în casa lui de mulțimea care cerea răzbunare și nu a putut fi salvat de pedeapsă, deși fapta sa fusese neintenționată și regele însuși trimisese magistrații ca să-l salveze. „Aceasta, adaugă Diodor, nu o

— ... mjjiii – AAA – tifaaa

Faraonul Seti I, tatăl lui Sesostriș, este prezentat de Horus. zeul cu cap de erete, lui Osiris, lângă care stă zeița Hathor.

72 AAA₄A₄AAA₄AAA₄A₄/VAAA EGIPTUL

S-ar mai putea cita, ca ilustrare a cultului Soarelui, partea a doua a capitolului XV din *Cartea Morților*, ale cărui strofe încep cu „Omagiu ție”. Majoritatea zeilor egipteni sunt omagiați sub forma triadei familiale: un tată, o mamă și un fiu. Fiecare oraș adora în mod special o astfel de treime divină, dar exista una al cărei cult era general în Egipt: cea formată din Osiris, soția sa Isis și fiul lor Horus. Această familie divină domina zeii locali, având sanctuare închinat lor pretutindeni.

Aproape toți zeii aveau înfățișări fabuloase, imposibil de întâlnit în realitate. Tahut, mesagerul, scribul zeilor, pe care grecii îl asimilau lui Hermes, avea corp de om și chip de ibis. Zeul Horus avea cap de erete, Astarte, zeița luptelor, cap de leu. Nut sau Hathor, mama

Soarelui, era reprezentată cu cap de femeie și corp de pasăre sau cu cap de vacă și corp de femeie. Amon, zeul protector al Tebei, era înfățișat, cel mai adesea, având cap de berbec. Ptah apărea în chip de scarabeu, Anubis de șacal, Thot de ibis.

După cum fiecare nomă își avea zeul său protector, avea, de asemenea, și un animal sacru propriu, care nu era întotdeauna respectat ca atare și

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Astru ce apari măreț, prin splendoarea ta orbitoare îți plămădești singur trupul și te naști singur, tu, cel nenăscut, la răsărit. Strălucitorule din înaltul cerului, primește-mă la tine, în Vecie, să mă unesc cu spiritele auguste din divina Regiune Inferioară, să vin, dimineăta, odată cu ele pentru a-ți admira splendoarea, iar, seara, când te unești cu mama ta, Nut, și îți întorci fața spre apus, mâinile mele să se împreuneze într-o adorare la asfințitul tău, în numele vieții eterne...”

Mai departe, există în acest imn câteva strofe care menționează și motivele cultului Soarelui în Egipt. Fiindcă Soarele și Nilul sunt creatorii acestui ținut și ai nației ce-l locuiește, firește că au fost divinizați și adorați. Cel dintâi, a fost zeificat Nilul, sub numele Hapis. Dar i-a cedat locul astrului atotputernic din care se credea că s-a născut fluviul însuși, după cum o dovedește continuarea imnului:

„Măreț, strălucitor ieșit din Nut (Infinitul, Oceanul primordial), tu îi ții în viață pe oameni prin fluviul născut din tine; tu faci ca nomele, orașele și templele noastre să fie în sărbătoare; mulțumită căldurii și luminii tale noi avem ce mânca...”

EGIPTUL

rămâne dominat de figura acestuia din urmă, care, sub numele de Ra, Amon, Hor, Ptah, Atunci sau Osiris, strălucește în templele cele mai impunătoare și pe cele mai fastuoase altare. El, binefăcătorul, luminosul, dătător de viață și generator de bucurie, i-a inspirat pe toți poeții Egiptului.

S-a păstrat un mare număr de imnuri ce îl proslăvesc. Prezentăm, în continuare, unul dintre ele, care se regăsește în *Cartea Morților*.

„Omăgiu ție, care te înalți la Orizont odată cu ziua și străbați cerul! Toate chipurile se umplu de bucurie când te zăresc!

Tu te ivești nouă în fiecare dimineată. Pentru aceia cărora razele tale le mângâie fața, drumul le e plin de bunăstare, călăuziți de

sfințenia ta.

Strălucirea ta nu are seamăn. De-aș putea să merg așa cum mergi Sfinția ta, Soare, fără să mă opresc! Tu n-ai stăpân, oh, măreț călător prin univers, pentru care milioanele și sutele de mii de ani nu sunt decât o clipă.

Apoi și renaști. Orele, zilele, nopțile le înmulțești, viețuiești numai după legile tale. Sub numele de *Ra*, oferi lumina ta pământului, când te înalți spre cer.

Inj ajut Aud qns – i tpțiuA

signuy – JB? W! \$ suisq ui Bsud ajss ininpunjgp biuiui

f-i O

Mer

EGIPTUL

Într-o glorioasă contopire cu esența divină, sau până ce greșelile sale îl condamnă să cadă din nou în neant. Această concepție stă la temelia întregii religii egiptene. Răul nu este reprezentat prin demoni propriu-ziși. Seth este singurul zeu răufăcător din mitologia lor. Frate al lui Osiris, guvernase și el în Egipt, pe vremea când zeii domneau în persoană pe pământ. Chiar dacă dobândise tronul în urma unei crime, odată ajuns rege, groaza pe care o inspirase se confundase cu adorația. Acestui zeu temut i s-au ridicat întotdeauna altare și i s-a celebrat un cult unic. Basoreliefurile îl reprezintă împreună cu Hor, adversarul său binefăcător.

Adevărata și completa încarnare a răului era, în Egipt, șarpele Apa. Pretutindeni este reprezentat învins, la picioarele zeilor. Dar întotdeauna renaște, întruchipând răul împotriva căruia se duce o luptă permanentă, așa cum este cea purtată cu dezastrele aduse de natură, de Sahara cea misterioasă, mereu la pândă în încercarea de a sufoca Egiptul cu invazia nisipurilor.

Seria zeilor mai mult sau mai puțin puternici, care se află între întunecatul Șarpe și luminosul Soare, este aproape interminabilă. Imensul Panteon

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Ca și la indieni, existența terestră era considerată un accident efemer, o clipă neînsemnată în fața veșniciei. Pentru a simboliza ideea că perioada dintre naștere și moarte nu valorează nimic în raport cu viața anterioară și viitoare a ființei umane, exista un mit, ce făcea analogii cu drumul Soarelui: Ra sau Amon este ziua, iar Osiris, noaptea.

Zorii reprezintă nașterea, iar asfințitul, moartea, în fiecare zi, divinul călător revenea la viață, ieșea din sânul mamei sale, Nut, urca glorios pe cer, unde înfrunta răul și tenebrele care fugeau din calea sa. La fel și omul: în scurta sa existență, trebuia să lupte împotriva ispitei și a tuturor păcatelor; dar, seara, întunericul triumfa. După asfințit, Soarele nu mai este Ra cel puternic și strălucitor; el devine Osiris, zeul care veghează asupra ținutului întunericului și al morții. Barca sa celestă străbate ape sumbre, unde este asaltată de demoni; după miezul nopții, însă, ea se ridică din abisul întunecat și, dimineața, revine pe cer victorioasă.

Pentru om, moartea vine seara – timpul când tenebrele îl învăluie, supunându-l lui Osiris. Dar noi nașteri, noi vieți, îi permit să lupte și să învingă răul, până ce-și cucerește dreptul la odihna eternă.

66 AAA₄A₄AAA. EGIPTUL

naturală a zeificării regilor morți; este cultul care pare să fi dominat epoca piramidelor. Acestui cult primitiv i s-au adăugat cultul Soarelui, cel al Nilului și cel al diferitelor forțe naturale. Pe măsură ce unitatea politică s-a accentuat, politeismul primitiv s-a îndreptat spre un fel de monoteism local, nu național, căci această formă nu a fost niciodată a-tinsă.

Herodot afirmă că egiptenii erau cel mai religios dintre popoare. La ei, ca și la hinduși, religia era legată de toate actele vieții publice sau private.

Majoritatea divinităților egiptene erau locale. Fiecare provincie, fiecare oraș, își avea zeii săi. Osiris domnea la Abydos, Ptah la Memfis, Amon la Teba, Horus la Edfu, Hathor la Denderah. Importanța orașului dădea măsura importanței divinității adorate. Alături de ierarhia feudală politică exista și una divină. Astfel, se putea întâmpla ca mai mulți zei să se identifice într-unul singur. În situațiile în care, date fiind atribuțiile lor, se considera că acționează împreună și erau invocați în același timp, li se confunda chiar numele. Existau Sevek-Ra, Ptah-Sokari și chiar o triplă asociație, Ptah-Sokari-Osiris.

CAPITOLUL IV

CREDINȚELE RELIGIOASE

Religia egipteană

E.

giptul antic nu a cunoscut niciodată, de-a lungul istoriei sale, pretinsul monoteism atribuit de unii istorici. Basoreliefurile și picturile

din temple o dovedesc din plin. Dezvoltarea credințelor religioase a urmat, în linii mari, același curs cu cel al istoriei. Egiptul a cunoscut unitatea politică, dar un zeu național unic nu a avut niciodată.

Timp de cinci mii de ani, credințele Egiptului se adaugă și se suprapun, fără a se înlocui. Ele derivă în primul rând din cultul morților, ca urmare

64 aaa/wx-aaa Egiptul

Aproape întreg vocabularul egiptenei antice se compune din elemente semitice, ca și gramatica, modul de a forma femininul și pluralul. Cuvintele care nu sunt de origine semitică provin din idiomurile vorbite de populațiile negre ale Africii.

De-a lungul întregii istorii a civilizației vechi a Egiptului, nu se remarcă importante schimbări în vorbire. Așa cum se întâmplă de obicei, de îndată ce poporul a căpătat o scriere, limba scrisă așază limba vorbită în forme imuabile, lăsându-i puțină libertate de a progresa. Totuși, se poate distinge o perioadă clasică, de aproape două mii de ani, comparabilă cu influența anilor de domnie a Regelui-Soare, Ludovic XIV, asupra limbii franceze. Capodoperele acesteia se *repartizează* în două etape de creație importante: cea a dinastiei a douăsprezecea și cea cuprinsă între dinastiile a optsprezecea și a douăzecea.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

figura exactă sau simbolică a obiectului sau a ideii. Această figură se numea *determinativ*; el putea fi generic sau special. Curând, printre semnele fonetice au apărut unele care desemnau un singur sunet, vocală sau consoană, devenind pur alfabetice.

În concluzie, scrierea egipteană veche este extrem de complicată. Ea se compune din mai multe elemente: caractere silabice și caractere alfabetice, componente fonetice și semne ideografice, care sunt ori determinativele speciale ori cele generice ale cuvintelor nedeterminate. Existau douăzeci și două de senine alfabetice, înjur de o sută treizeci și șase silabice și un număr considerabil de determinative.

Această complexitate a scrierii egiptene avea să o îndepărteze de popor, conferindu-i un caracter sacru.

2. Limba egipteană

În descifrarea limbii vechilor egipteni, un ajutor important pentru cercetători l-a reprezentat copta, egipteană alterată, vorbită de

populațiile creștine așezate în valea Nilului în primele secole ale erei noastre. Alături de hieroglifice, ea a contribuit la reconstituirea limbii Egiptului antic.

EGIPTUL

simbolului i s-a substituit semnul, figura prescurtată. Prin simplificare gradată, egiptenii au reușit trecerea de la desenul pur la hieroglifice și de la hieroglifice la scrierea cursivă.

Pe valea Nilului s-au folosit două tipuri de scriere cursivă, scrierea hieroglifică, existentă în cele mai vechi papirusuri, și scrierea demotică, mai simplificată, apărută în perioada cuprinsă între dinastiile a douăzeci și una și a douăzeci și cincea. Hieroglifile propriu-zise erau o scriere sculpturală și decorativă, rezervată inscripțiilor de pe monumente. Obeliscurile, stelele, pereții interiori și exteriori ai templelor și mormintele sunt acoperite de aceste desene grațioase, fragile și fantastice, tăiate în granit cu o claritate remarcabilă, succedându-se misterioase, încercând, parcă, să descurajeze definitiv privirea profană, însuși numele lor, *hieroglifice*, scriere sacră, a fost mult timp înțeles în sensul literal. Treptat, semnele au devenit silabice, egiptenii notând doar prima silabă a cuvântului. De aici ar fi putut rezulta o mare confuzie, căci multe cuvinte începeau cu aceeași silaba. Astfel, seninului silabic i s-a adăugat un complement fonetic, împrumutat de la o articulație importantă a corpului cuvântului și, dacă era nevoie, se desena și

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

alte inscripții bilingve, dacă literele ce alcătuiau numele Ptolemeu corespundeau literelor asemănătoare din alte substantive proprii, ca, de exemplu, Cleopa-tra. Astfel, s-a constatat că al doilea semn hieroglific din numele Cleopatrei era identic cu cel de-al patrulea semn din cuvântul „Ptolemeu”.

Acesta a fost punctul de plecare; dar de aici și până la momentul când Champollion a fost în posesia cheii hieroglifelor egiptene s-au scurs mai mult de douăzeci de ani. La moartea sa, în 1832, a lăsat o gramatică și un dicționar ale limbii egiptene vechi. Nenumăratele scrieri hieroglifice, pe care aerul curat și uscat al văii Nilului le păstrase intacte pe pietre și în papirusuri, puteau de acum să fie citite asemenea operelor antichității grecești și romane.

Scrierea hieroglifică a vechilor egipteni nu este formată numai din semne ideografice, adică din reprezentarea obiectelor prin

imaginea lor și a ideilor abstracte prin simbolul lor, așa cum se crezuse mult timp. Semnele ideografice apar numai ca accesorii ale celorlalte. Este drept că primele manifestări ale scrierii erau reprezentate de desene. Pe măsură ce gândirea a devenit mai complexă, mai abstractă, simbolul a înlocuit reprezentarea materială. Apoi

60. AAAjAAA. EGIPTUL

apropiată precum este italiana de latină. Descifrarea cuvintelor reprezentate de hieroglifice era partea cea mai grea. Vechii autori greci credeau că fiecare hieroglifă reprezenta o idee, nu un sunet alfabetic. Acolo unde ar fi trebuit să caute litere, căutau idei. În 1799, un ofițer francez a descoperit la Roset-te o piatră pe care era gravat un decret în onoarea celui de-al cincilea purtător al numelui Ptolemeu, în *greacă*, în caractere hieroglifice și în caracterele demotice (cursive) ale egiptenilor. Textul grec arăta că tripla inscripție era aceeași, reproducă în două limbi și trei tipuri de scriere.

La puțin timp după aceea, o inscripție bilingvă aducea alte elemente în ajutorul savanților preocupați de această problemă. Existau, deci, textele egiptene și traducerea lor. Trebuia să fie identificate cuvintele corespunzătoare cuvintelor grecești și silabele identice în cele două limbi, care indicau pronunția hieroglifelor.

După douăzeci de ani de cercetări, Champollion a reușit să rezolve misterul. Partea cea mai ușoară fusese traducerea substantivelor proprii, care se repetau. Cel care revenea cel mai des în textul grec de pe piatra de la Rosette era Ptolemeu. *S-a cercetat*, în

CAPITOLUL III

LIMBA ȘI SCRIEREA EGIPTENILOR

1. Scrierea egipteană

E.

giptenii antici au lăsat numeroase documente scrise despre istoria lor. Citirea hieroglifelor avea să găsească răspuns pentru două probleme: mai întâi, descifrarea cuvintelor reprezentate de aceste semne; apoi, citindu-se cuvintele, înțelegerea limbii pe care ele o exprimau. Această a doua problemă nu părea a fi cea mai dificilă, căci se bănuia de multă vreme că limba coptă, încă folosită în unele părți ale Egiptului, deriva din egipteană veche de care, după cum s-a văzut mai târziu, era la fel de Egiptul

Dominația creștină a împăraților Orientului a durat 250 de ani. În anul 640 e.n., invazia arabilor a fost salutăată ca o eliberare. Vechilor

descendenți ai faraonilor, striviți de jugul stăpânilor ignoranți și cruzi, ei le aduceau o limbă nouă, o religie nouă, arte noi. Pe malurile Nilului a apărut, curând, o civilizație mai puțin strălucitoare, trebuie s-o recunoaștem, decât cea antică, dar care nu va întârzia să-și impună personalitatea.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

școli din Alexandria. Ultima regină din dinastia Ptolemeilor, Cleopatra, s-a sinucis pentru a nu i se supune lui Augustus, Egiptul cunoscând, apoi, timp de patru sute de ani, dominația romană.

Dacă până atunci cuceritorii preluaseră religia, limba și arta egiptenilor învinși, iar împărații romani au continuat, deși numai parțial, tradiția Ptolemeilor, restaurând templele, fără a construi altele, triumful creștinismului avea să marcheze decăderea definiți vă acivilizației egiptene.

Pe parcursul a două-trei secole, influența crești

nă a pătruns destul de lent în Egipt; zeii, limba și artele se păstrau încă. Au dispărut violent, însă, în anul 389 al erei noastre, când împăratul Teodosiu, pentru a înlesni propagarea religiei creștine, a ordonat distrugerea tuturor templelor egiptene. Monumentele care scăpaseră timp de cinci milenii de lupte și invazii au pierit în numele unui nou zeu, nemilos și gelos. N-au mai rămas în picioare decât acele construcții pe care propovăduitorii noii credințe nu le-au putut dărâma, mulțumindu-se atunci să spargă imaginile vechilor zei de pe pereții indestructibili.

EGIPTUL

5. Egiptul sub dominația dinastiilor străine

Savanții care scriu despre istoria Egiptului antic o încheie, de obicei, în momentul cuceririi sale de către perșii conduși de Cambise. Civilizația egipteană a mai durat, însă, o mie de ani după acest moment, perioadă în care și-a dovedit fără doar și poate vitalitatea, absorbind civilizații avansate, precum perșii, grecii sau romanii.

După cucerirea perșilor din anul 527 î.e.n., aceștia au guvernat ținutul timp de trei secole. Regii perși au lăsat Egiptul așa cum era, construind puțin. Templele clădite sau restaurate de ei sunt rare, unul dintre acestea fiind cel înălțat de Darius lui Amon. Alexandru avea să le distrugă imperiul și, timp de alte trei secole, valea Nilului avea să fie supusă dinastiei grecești a Ptolemeilor. Domnia lor a însemnat o perioadă în care Egiptul s-a îmbogățit cu noi monumente. Unele,

remarcabile, s-au păstrat până în prezent: templele din Ombos, Esneh, Denderah, Edfu, în Egipt, Dakken, Debut, Dandur, în Nubia. Științele și artele s-au dezvoltat în cadrul strălucitei

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

De altfel, în modul în care înțelegem noi libertatea, Egiptul nu a avut-o niciodată. Indiferent de puterea ce l-a guvernat, religioasă sau militară, autohtonă sau străină, aceasta a fost întotdeauna despotică. Independența individuală, familială sau a comunităților nu a fost niciodată dorită sau visată în Egipt. Această rasă, ce apare atât de măreață și mândră în grandioasele sale monumente, din punct de vedere politic și al caracterului său, nu este decât o sclavă; s-a manifestat, însă, ca un sclav ce și-a dominat stăpânii, formându-i după geniul său. Trăsăturile sale fizice și morale, conturate de-a lungul secolelor, poartă o amprentă atât de puternică încât nicio influență străină nu a putut să o șteargă.

După Cambise, a urmat stăpânirea grecilor, romanilor, arabilor sau turcilor. Indiferent de numele învingătorilor, Egiptul s-a supus cu o docilitate pasivă, căpătată sub sceptrul de fier al lui Keops sau Ramses, și a rămas el însuși. Sub Ptolemeu, ca și sub Cezar, îl regăsim imprimând tuturor operelor caracterul propriu și exprimându-și gândirea în hieroglifice misterioase. Numai arabii, cu puternicul lor geniu cuceritor, au reușit să-i impună religia, limba și artele, dar nu i-au putut transforma rasa.

Egiptul dinastiei. Fiul lui Psametic, Neko I, a creat o marină militară, a reinstalat supremația egipteană în Siria, a început construcția unui canal între Marea Roșie și Mediterana, dar s-a oprit, după ce a pierdut o sută douăzeci de mii de muncitori în această îndrăznească inițiativă. A întreprins prima expediție în jurul continentului african, flota pornită din Marea Roșie revenind pe la coloanele lui Hercule.

Ahmes sau Amasis, regele din popor, ajuns pe tron în urma unei revolte, avea să aducă Egiptului ultimele zile de măreție și glorie politică. Invazia perșilor, sub conducerea lui Cambise, avea să prefacă pământul faraonilor într-o satrapie persană.

Acest ultim mare suveran al Egiptului nu a mai apucat să vadă ruina imperiului. A murit curând după ce perșii au debarcat la Pelusa. O singură bătălie a supus ținutul pe care îl stăpânea, în anul 527 î.e.n. La început, Cambise l-a lăsat pe Psametic III, fiul regelui mort, să

exercite guvernarea în numele său, dar, aflând că prințul conspira împotriva sa, l-a ucis și l-a înlocuit cu un pers, Aryandes. Străvechiul pământ al faraonilor devenise o satrapie a Imperiului Persan. Niciodată, de-a lungul secolelor, el nu avea să-și mai recapete libertatea.

Teba. Propileele marelui templu de la Karnak.

52 AAA₄AAA₄AAA. EGIPTUL

asiriană, rozând corzile arcurilor și toate obiectele din piele; oastea lui Sennacherib, dezarmată, a trebuit să se retragă.

Dar cucerirea Egiptului de către un imperiu asiatic nu mai era decât o problemă de timp. Divizarea văii Nilului făcea din Egipt o pradă ușoară pentru străini, încă o dată, prințul etiopian Tahraka o va reuni sub sceptrul său, luptând energic împotriva invadatorilor. Ambiția și curajul lui s-au dovedit zadarnice. Urmașii lui Sennacherib, în special Assurbanipal, au urcat învingători pe valea Nilului, în Delta Nilului luaseră ființă douăsprezece mici regate. Guvernarea aceasta, a mai multor regi, a rămas cunoscută sub denumirea de *Dodecarhia* Deltei. Unul dintre ei, Psametic, i-a învins pe ceilalți în bătălia de la Momemfis și a întemeiat cea de-a douăzeci și șasea dinastie. Domnia sa glorioasă s-a întins pe durata a patruzeci de ani (651 – 611 î.e.n.). A întreprins câteva războaie, încheiate cu victorii, și s-a ocupat de lucrările publice. Artele au luat un nou avânt. Chiar dacă miraculoasa inspirație de odinioară se stinsese, pictura și literatura egipteană dobândeau acum o puritate, o delicatețe, o grație a detaliilor inexistente în operele colosale ale vechilor

ADEVĂR ȘI LEGEND AAA44 51

transforma. Etiopia a acceptat zeii, monumentele și arta Egiptului, scria în limba sa cu hieroglife egiptene, dar a rămas, în continuare, într-un stadiu de semibarbarie.

În acest timp, puterea asiriană creștea. Regele Asiriei, Sargon, cucerise regatul lui Israel, întinzându-și imperiul până la istmul Suez. Șabak, devenit unicul rege al Egiptului, chemat în ajutor de suveranul din Gaza, spera să învingă această putere în plin avânt, învins, alături de aliatul său, s-a salvat cu greu, adăpostindu-se în Etiopia, căci Egiptul, nemulțumit de această înfrângere, îl hărțuia cu mânia sa pretutindeni. Guvernatorii și-au recăpătat independența și valea Nilului a fost împărțită între douăzeci de regi mărunți. Atacul lui Șabak nu a făcut decât să atragă atenția marelui imperiu asirian asupra

Egiptului. Unul dintre regii asirieni, urmaș al lui Sargon, Sennacherib, a ajuns până la Pelusa, la gurile Nilului, înspre răsărit. Sethos, care domnea atunci în Deltă, a văzut casta războinicilor ridicându-se împotriva sa și a fost nevoit să strângă oameni simpli, din popor, pentru a respinge atacul asirian. Un eveniment considerat miraculos a salvat Egiptul. O mulțime de șobolani a invadat tabăra

EGIPTUL

Îi învingă pe etiopieni. Domnia sa glorioasă a durat șapte ani; atacat de un alt rege al Napatei, Șabak (Sabacon), a fost învins, dus la Sais și ars de viu. Etiopia câștigase din nou și impunea, în sfârșit, Egiptului o dinastie, a douăzeci și cincea, născută din sânul ei. Unul dintre regii săi, Tahraka, este citat printre cei care au desăvârșit la Teba construcția marelui templu de la Karnak.

Etiopienii au fost, în final, alungați și Etiopia a devenit un regat separat de Egipt, pe care-l egala ca întindere, o monarhie teocratică, având drept primă capitală Napata (astăzi Gebel Barkal), în apropiere de cea de-a patra cataractă. Acest oraș avea să fie distrus cu douăzeci și cinci de ani înainte de era noastră, de o expediție romană. Urma

4

toarea capitală, după Napata, a fost Meroe, situata mult mai departe, în susul Nilului, între Berber și Kartum, rămasă independentă până la invaziile arabe din secolul VII era noastră.

Singurele monumente lăsate de dominația etiopiana s-au păstrat, sub formă de ruine, la Napata și Meroe, reprezentând mai ales piramide și basoreliefuri. Acestea sunt dovezi elocvente ale faptului că un popor nu adoptă civilizația altuia fără a o

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ-AAA₄AAA₄AA. 49

apropia fără a-și pierde viața. Abia a douăzeci și patra dinastie va reuni, pentru o vreme, întregul Egipt sub autoritatea sa.

Unul dintre regi, Tawnekt, a cucerit toate fortărețele unde-și aveau sediul micii șefi independenți. Dar, ajungând victorios până la prima cataractă, s-a văzut pus față în față cu un regat care, cu timpul, crescuse și reprezenta pentru el un rival serios. Era regatul Napata, fondat de urmașii marelui preot Her-Hor, condus în acea vreme de un prinț numit Pianki. Acesta, ajutat de șefii de nome învinși, a coborât Nilul și a început lupta cu regele. După mai multe evenimente, dintre care cel mai important a fost cucerirea Memfisului de către armata etiopiana, Tawnekt a fost înfrânt definitiv și ambițiile sale, reduse la

guvernarea orașului natal, Sais. Unitatea egipteană era încă o dată restabilită în folosul unei dinastii etiopiene. Napata cucerise glorioasele capitale ale strălucitoarei civilizații, Teba, Abydos, Memfis. Egiptul devenea o provincie a Sudanului.

Triumful nu a fost definitiv. Un fiu al lui Tawnekt, cunoscut, după sursele grecești, sub numele de Bocchoris, a reușit, după moartea lui Pianki, să Egiptul nu va face decât să adauge splendorii, misterul tăcerii și ruinei. Vestigiile sale grandioase trezesc și astăzi curiozitatea pasionată a istoricului și a călătorului.

Influența semită se va accentua în timpul celei de-a douăzeci și două dinastii, al cărei șef, Sesonk, numit în Biblie Sesac, era sirian. După divizarea triburilor lui Israel, a întreprins cu succes o expediție în Palestina, aducând de la Ierusalim comorile adunate de Solomon. După el, niciun alt rege al Egiptului nu a mai revendicat vechea supremație asupra provinciilor scăldate de Iordan și Oronte. Istmul Suez a redevenit frontiera Imperiului.

Urmează patru-cinci secole de războaie civile și declin al puterii, în Deltă s-au succedat două-trei dinastii ce nu aveau nimic regal în afară de nume, căci guvernatorii nomelor dețineau fiecare tot atâta putere în conducerea lor și unii dintre ei chiar arborau însemnele regalității. Adesea, străinii erau chemați să rezolve nenumăratele rivalități ivite: armatele etiopiene, siriene și asiriene se obișnuiseră să urce și să coboare cursul Nilului, fluviul sacru, de care, până atunci, niciun străin nu se putuse

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

decadența Egiptului. Bucuria victoriilor va lăsa loc, în rândurile poporului, nemulțumirii și descurajării, urmate curând de revolte.

Sub domnia fiului lui Ramses **n**, Mineptah, se declanșează prăbușirea. Se pare că aceasta este și epoca în care ar fi avut loc exodul evreilor conduși de Moise.

Din numeroasele rivalități pentru tron, s-a născut a douăzecea dinastie, care avea să-i dea Egiptului ultimul mare faraon. Ramses III, prin victoriile asupra libienilor invadatori și sirienilor rebeli, prin construcții și avântul luat de industrie și comerț, a readus Egiptul la strălucirea din timpul dinastiei a nouăsprezecea. Dar a fost ultima pâlpâire a unei civilizații în agonie. Imperiul împlinise patru mii de ani de istorie. Influențele semitice, libiene, etiopiene și grecești îl invadaseră, încetul cu încetul. Opera destrămării se desăvârșea treptat,

în mod pașnic. Cu excepția lui Ramses IU, dinastia a douăzecea nu are, practic, istorie.

Când acesta s-a stins, imperiul s-a divizat, în Egiptul de Jos au continuat să înflorească noi orașe: Tanis, Bubaste, Sais. Teba, însă, a fost abandonată. Distrugerea era lentă, dar constantă; timpul

EGIPTUL

În urmă. El a acoperit literalmente valea Nilului cu monumente ce-i înscriau numele în nemurire, amintind de expedițiile sale. În fiecare oraș, a construit câte un templu în onoarea zeului adorat, în Deltă, a refăcut orașul Tanis, vechea capitală a regilor păstori, în Teba, a înălțat un monument magnific, Ramesseum, a încheiat construcția templului lui Amon, început de Amenhotep m și l-a împodobit cu două superbe obeliscuri, dintre care unul se află astăzi la Paris, în Place de la Concorde. Faimoasa sală hipostilă, susținută de o sută treizeci și patru de coloane, datează din vremea domniei sale. Construcțiile care-i comemorează victoriile se înșiruiesc din Nubia, unde enormi coloși de douăzeci de metri înălțime străjuiesc încă intrarea în templul subteran din Ipsambul, până în Siria.

Poeții nu au ezitat să glorifice faptele Regelui-Soare al Egiptului. Cel mai celebru dintre ei este Pentaur, care îl înfățișează pe faraon în timpul bătăliei de la Kadesh, înconjurat de 2500 de care ale dușmanului; el reușește să le răstoarne singur, ajutat numai de strămoșul său divin, Amon.

Și totuși, în ciuda strălucirii acestei domnii, încep să se facă simțite cauzele care vor duce la

Teba. Vedere din Ramesseum.

44 AAA₄AAA4. EGIPTUL

legendă, atribuindu-i-se expediții fabuloase, până la malurile Danubiului și în inima Indiei. Chiar dacă s-a exagerat mult, faptele sale rămân demne de admirație.

În Siria, apăruse o nouă populație, *khetas*, care stăpânea țara de la Kadesh până la Karkemis și făcea dese incursiuni pe teritoriile învecinate, jefuind și ucigând locuitorii. Ramses l-a constrâns pe regele *khetas* să încheie o alianță ofensivă și defensivă, consolidată prin căsătoria sa cu fiica acestui prinț și prin călătoria suveranului *khetas* în Egipt. Acest tratat poate fi considerat cel mai vechi document diplomatic din lume păstrat până la noi.

Oricât de onorabile ar fi fost războaiele marelui Ramses, ele

sunt departe de acele expediții fabuloase care, conform relatărilor făcute de unii preoți lui Herodot, l-ar fi condus până pe malurile Dunării și ale mării Indiei. Pentru Egipt, însemna chiar o decădere să-și vadă faraonul tratând cu un suveran sirian rebel, căsătorindu-se cu fiica sa și primindu-l la Teba, orașul sacru al lui Amon, zeul Soarelui.

Gloria lui Ramses **n** se datorează atât calităților sale de războinic, dar, mai ales construcțiilor lăsate adevăr și legendă

Domnia regelui cuceritor a fost urmată de cea a unui rege constructor. Amenhotep în cunoscut și sub numele de Amenofis, a construit templul lui Amon și două uriașe statui, dintre care una, spartă mai târziu, a devenit vestitul colos din Memnon care, la răsăritul soarelui, scotea sunete armonioase. Egiptul nu-și pierduse gustul pentru construcțiile pompoase și aproape înfricoșătoare prin masivitate.

După Amenhotep IV (sau Akenathon), regele efeminat care s-a dedat exclusiv practicilor religioase, dorind să facă să triumfe cultul Soarelui, cea de-a optsprezecea dinastie s-a stins cu o serie de regi mai puțin importanți, care și-au irosit forțele în războaie civile și au lăsat teritoriile cucerite de strămoși să se desprindă de imperiu.

Atunci a apărut Ramses I, fondatorul celei de-a nouăsprezecea dinastii. Fiul său a fost Seti, iar nepotul – Ramses H cel Mare, numit și Sesostriș. Domniile acestor prinți au fost glorioase, dar nu au egalat cuceririle din timpul dinastiei a optsprezecea. De fapt, Seti și Ramses II nu au purtat decât războaie defensive. Ei au păstrat cuceririle lui Tut-mes și Amenhotep, dar nu le-au adăugat alte teritorii. În jurul celui din urmă s-a creat o adevărată

42 AAA₄AAA₄AAA EGIPTUL

s-au întors încărcăți de pietre prețioase, stofe și mirodenii cu arome puternice, necunoscute.

Prăzile de război s-au revărsat apoi neîncetat în vistieriile victoriosului Egipt. Mulțimi de sclavi, care încărcate cu tot felul de lucruri rare, de la produse naturale (cereale, fructe, mirodenii) până la arme și mii de alte obiecte prețioase se perindau tot timpul pe străzile Tebei. Nu numai bogățiile Asiei erau aduse pe malurile Nilului; odată cu ele au venit și specii noi de animale și păsări, nemaivăzute până atunci. Dintre toate, egiptenii s-au arătat fermecați de cal, acest animal princiar, elegant și suplu dar puternic, focos și rapid dar docil.

Cel mai mare rege cuceritor al Egiptului a fost, însă, Tutmes III,

supranumit cel Mare. Niciun alt suveran egiptean nu pătrunsese în Asia atât de departe ca el. Prin victoriile de la Mageddo și Ka-desh, a zdrobit popoarele siriene coalizate. Trecând Eufratul, a ajuns până la Tigru, la Ninive. Pe unde trecea, regii diverselor țări i se supuneau fără lupta, astfel că, după un marș triumfător prin Asia, s-a întors în Egipt, aducând, pe lângă o bogată pradă de război, colții a o sută douăzeci de elefanți, uciși la vânătoare, de el și suita sa, în Țara lui Assur.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

cei care urcaseră pe cursul Nilului în Etiopia sau etiopienii coborâseră în Egipt. Istoricii greci aveau să comită greșeala de a vedea în etiopieni pe strămoșii și civilizatorii egiptenilor.

Primul rege care și-a condus supușii spre victorie în Asia a fost Tutmes I. El a ajuns până pe malurile Eufratului, învingând mulțimea de populații care trăia în Canaan și Siria, în două bătălii celebre, el a cucerit orașele cheie ale acestor ținuturi, Mageddo și Kadesh. A poruncit, apoi, să fie înălțate în acele locuri stele care să immortalizeze în piatră victoria sa. Popoarele siriene au fost obligate să plătească tribut. De îndată ce dominația egipteană părea să slăbească, acestea încercau să se elibereze și refuzau plata tributului.

După obiceiul dinastiilor egiptene, fiul lui Tutmes I, Tutmes II, și fiica sa, Hatasu, s-au căsătorit. Prințesa a luat parte la guvernare, având o regență glorioasă. Ea a trimis expediții prin Marea Roșie, către coastele Țării Punct, situată pe malul sudic al acestei mări (Somalia și Yemenul de astăzi); fiindcă prin sudul peninsulei arabice soseau minunatele produse ale Indiei. Cuceritorii Țării Punct

40 AAA₄AA. EGIPTUL

rănilor, bucurându-se apoi de onoruri divine. Al treilea Imperiu se pregătea să-și înceapă domnia. Faraonii cu numele de Tutmes și Amenhotep aveau să-i depășească în faimă pe Keops, Amenem-hatși Ușor tesen.

4. Imperiul Nou în prima perioadă a Imperiului Nou, spiritul militar, călit în luptele împotriva păstorilor, a continuat să se manifeste, mai întâi sub conducerea lui Amenhotep I, fiul lui Ahmes, și apoi, în următoarele cinci veacuri, de-a lungul a trei dinastii de regi războinici.

Singurele câmpuri de luptă ce se ofereau marelui imperiu erau Asia, în nord-est, și Etiopia, în sud. Amenhotep I a cucerit acest ultim ținut, la fel de vast ca și Egiptul însuși, lărgind granițele imperiului

până la cea de-a patra cataractă. A fost mai mult o colonizare decât o cucerire propriu-zisă. Legile, obiceiurile și religia faraonilor s-au statornicit astfel pe malul Nilului Albastru.

Colonizarea a fost atât de completă încât, mai târziu, cu greu s-a putut stabili dacă egiptenii erau

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Grație acestei desfășurări de forțe militare și influenței scribilor egipteni, guvernarea hicsșilor a fost, totodată, puternică și luminată, fără a ajunge, totuși, la strălucirea marilor dinastii egiptene.

În timpul dominației hicsșilor, fiii lui Iacob, Beni-Israel, s-au stabilit în Egipt. Iosif din Biblie a devenit ministrul și favoritul unuia dintre regii păstori și acești regi, după cum povestește Geneza, și-au luat numele de faraoni.

În cele din urmă, dinastia națională de la Teba avea să triumfe asupra acestor uzurpatori, readucând independența și unitatea văii Nilului. Lupta pentru redobândirea puterii a durat mai mult de o sută cincizeci de ani.

Ahmes I a reușit să-i alunge pe hicsși dincolo de istmul Suez, de unde veniseră, după ce le cucerise redutabila fortăreață de la Avans. Cei rămași au devenit sclavii egiptenilor, care și-au răzbunat crunt umilințele îndurate.

Cu aproximativ optsprezece secole înaintea erei noastre, Egiptul era din nou reunit. Ahmes I a întemeiat cea de a optsprezecea dinastie și, după eliberarea văii Nilului de sub dominația străină, s-a ocupat de pacificarea ținutului și de vindecarea

38 AAA₄AAAIAIAA.

Imperii întemeiate pe malul Eufratului. Trecând istmul Suez, respingând sau aliindu-se cu populațiile nomade din Siria și Canaan, ei au invadat Delta, au cucerit Memfisul și au devastat Egiptul de Jos. După câțiva ani de luptă și jafuri, hicsșii s-au organizat asemenea faraonilor, guvernând țara ca membri ai următoarelor trei dinastii. Și-au stabilit capitala la Tanis, în Deltă, în timp ce conducerea imperiului continua să rămână în Egiptul de Sus. Astfel, timp de cinci sute de ani, cât a durat dominația hicsșilor, țara a fost împărțită în două, la Teba continuând să se păstreze, deși mult slăbită, tradiția de măreție și independență, instaurată de vechii faraoni, în Deltă, s-a întâmplat ceea ce se petrece întotdeauna atunci când poporul învins are un grad de civilizație mai avansat decât învingătorul său: supușii

și-au educat stăpânii. Cuceritorii au adoptat obiceiurile, legile și chiar religia băștinașilor. Temându-se, la rândul lor, de un posibil atac al triburilor nomade din Siria, hicsosii au construit o cetate puternică pe brațul cel mai estic al Nilului, numită Avans, înconjurată de o tabără ce putea adăposti două sute patruzeci de mii de oameni.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Amenemhat HI ar putea fi considerat Ludovic XIV al Imperiului de Mijloc. El a transformat oaza Fayum într-un imens rezervor care primea preaplinul apelor Nilului, necesare stropirii acelor ținuturi. Digurile ce izolau acest lac artificial aveau până la 50 de metri grosime; ruinele lor se mai păstrează, întinzându-se pe 50 de kilometri, în centrul acestui uriaș rezervor, se înălțau, pe două imense piedestale, statuile gigantice ale lui Amenemhat III și ale reginei, soția sa. Când apele creșteau, valurile le mângâiau picioarele, ca un omagiu adus de Nil stăpânului ce-l îmblânzise.

Herodot aprecia acest lac, *Moeris*, ca pe o minune a Egiptului. Regele i-a adăugat, însă, o altă construcție faimoasă, Labirintul, cel mai mare palat din lume, care avea 3.000 de camere, edificiu ce-și oglindea în apele lacului imensa fațadă din calcar alb.

Prosperitatea acestei epoci a fost perpetuată de dinastiile a treisprezecea și a paisprezecea și a durat 1.000 de ani, până spre anul 2000 î.e.n., când invazia păstorilor hicsosii i-a pus capăt brusc. Aceste populații veneau din Caldeea și au ajuns în E-ca urmare a tulburărilor ce cuprindeau primele

36 AAA₄AAA₄AAA₄AA. EGIPTUL

Această perioadă a istoriei Egiptului este foarte bogată în documente. Nicio altă epocă nu a văzut înălțându-se atâtea monumente publice și private. Bogăția generală le-a permis și oamenilor simpli să construiască monumente acoperite cu sculpturi, care ne arată ocupațiile lor, existența intimă și cotidiană, în cele mai mici detalii. Inscripțiile oficiale nu prididesc să înregistreze victoriile în luptă.

Amenemhat I și fiul său, Ușortesen I, au reîntemeiat coloniile egiptene din peninsula Sinai și au reînceput exploatarea minelor de cupru și turcoaz. Au construit un șir de fortărețe ce marcau granița imperiului, pentru a-l proteja de incursiunile triburilor nomade. Apoi, au supus din nou populațiile negre dintre prima și cea de-a doua cataractă a Nilului. Ușortesen III a cucerit definitiv Nubia și a înscris în

piatră, la cea de-a doua cataractă, un e-dict prin care interzicea negrilor să coboare pe fluviu mai departe de acea graniță a imperiului în care domneau pacea și prosperitatea.

Caravane întregi aduceau din Asia stofe brodate, pietre prețioase, vase smălțuite, lemn de cedru, sclavi și parfumuri.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Totul s-a schimbat, după aceea, în Egipt. Supremația Tebei a înlocuit, odată cu guvernarea, și obiceiurile, numele de familie și chiar religia. Zeii adorați cândva de *Shesou-Hor*, Amon și Osiris, i-au înlocuit pe Ptah, cel adorat la Memfis, și pe Ra, ocrotitorul primelor dinastii.

Noii familii regale nu i-a trebuit prea mult să se afirme, în numai o jumătate de secol, Teba și prinții săi au adus țara la un nivel remarcabil de grandoare. Cea de-a douăsprezecea dinastie a reprezentat momentul de maximă înflorire a Imperiului de Mijloc. Ea domnește într-o epocă de dezvoltare artistică și glorie militară care amintește, fără a o eclipsa, totuși, de strălucirea Imperiului Vechi din timpul dinastiei a patra.

Numele Amenemhat și Ușortesen, purtate de mai mulți regi, se înscriu în istorie ca ale unor mari suverani, războinici și civilizatori. Aceste nume, însoțite de numere diferite, aparțin majorității regilor din dinastia a douăsprezecea. Aproape toți și l-au asociat la domnie, încă din timpul vieții, pe fiul care avea să le urmeze la tron, permițând astfel transferul de putere și autoritate într-un mod firesc, unitar.

al ipuî Acud ngs mijdaos qns puiun aiis-mp Baoaz 12 iraojjap **b**
a. reo jao jsoj e Al daioiñniuaJ Ai „3§3J ap jnpp ys-npumqtqe **p** – i țdej
uiți uapusosap soipusă Și ts-bs

T30

b arap03 **p** ap p-ouad în joțauub B₃J3 itid nud jopâiu-jă
țai-oadsoj pugund – lui apoi ațiuodoj ad i-oap toiuoo nu ra pris uiți
și§9U Joțnjbțndod 9 țs airoisuo0 JojunoblB isudxg sof ap mțnjdîg re
iso no nbzițb Ați ts luapuađ – spui BtrainTO o suisja ei inui ap
mastpTOqop pe că I azauoflap **b** Bnou o mțnidi-Sg conpb ap ajurein
tub ap ițui pn no aiepuiaiut tpseuip auind înreo aooțfn/\ [ap muaduq

30 [fij\ [3 **p** în îs

Baibquiiqos supb **b** a. reo ootțfi Aj ap inuad – ruj ajds sajaoajj
inobi ra ajofem ajado wsu\ în nu aieo 'njs-uip nțbî mândi-Sg buoist
uiți ți – jodiui gunobț Blnăuis ajsa s-aoy oimțu reui

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Cam în acea epocă, Memfisul, ce strălucea în toată splendoarea sa, a început să decadă. Activitatea faraonilor nu se limita la capitală, întregul Egipt se acoperea de monumente și regele Menrera și-a gravat imaginea până la prima cataractă. Domnia seculară a lui Nowerkara și, în final, regența lui Nitokris au încheiat o epocă de splendoare și prosperitate neîntreruptă, care a durat aproape opt sute de ani. Minunata prințesă, „frumoasa cu obrajii trandafirii”, a devenit eroina mai multor legende. Pentru a răzbuna asasinarea fratelui și soțului său, a construit – după cum povestește Herodot – o imensă sală subterană și, sub pretextul inaugurării, i-a invitat pe toți cei despre care se știa că ar fi fost părtași sau instigatori la crimă, în timpul mesei, printr-un canal secret, a dat drumul în sală apelor Nilului. Multă vreme s-a crezut în Egipt că umbra acestei regine inteligente și grațioase, plutea în jurul piramidei în care a fost înmormântată, iar chipul său înnebunea de dragoste orice trecător imprudent ce s-ar fi oprit să o contemple.

Dincolo de legendă, Nitokris încheie epoca strălucitoare a Imperiului Vechi. Urmează o perioadă misterioasă, de cinci secole, despre care nu

32 AAA4. EGIPTUL

suavă, rățăcește în jurul uimitorilor munți de piatră. Este cea a reginei Nitokris care, cu multe secole mai târziu, a terminat piramida lui Mikerinos, unde a dorit să-și găsească și ea odihna veșnică, într-un sarcofag din bazalt albastru, deasupra camerei funerare a regelui, singurul dintre cei trei, căruia poporul i-a respectat fastuosul loc de somn veșnic.

Nitokris aparținea celei de-a șasea dinastii. Ea a încheiat seria glorioșilor suverani și a văzut apunând perioada strălucitoare a Vechiului Imperiu. După domniile lui Keops și Kefren, Egiptul, ajuns la punctul culminant al dezvoltării sale, nu numai în privința artelor și științelor, dar și ca prosperitate generală, nu a mai progresat, dar nici nu a regresat. Rolul regilor din dinastiile a cincea și a șasea a fost de a păstra opera grandioasă a strămoșilor.

Din punct de vedere militar, regii marilor dinastii ale Imperiului Vechi s-au remarcat, așa cum se întâmplase și din punct de vedere literar și artistic. Papi I, al doilea rege al dinastiei a șasea, a supus Etiopia, Nubia și i-a învins pe nomazii din Siria. Ministrul său, Una, ne-a lăsat povestea faptelor faraonului.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Însă, abia cea de-a treia dinastie va uni Egiptul, pregătind magnifica explozie civilizatoare a celei de-a patra dinastii, care va marca apogeul Vechiului Imperiu. Este perioada de înflorire a artei egiptene, de construire a piramidelor și de splendoare a Memfisului. Epoca în care, după ce Snefru instalase pe Muntele Sinai coloniile miniere care exploatau cuprul și turcoazul, Keops, Kefren și Mikerinos, regi aparținând celei de-a patra dinastii, construiesc impresionantele piramide de pe platoul de la Gizeh.

Aceste monumente gigantice aveau scopul de a reprezenta pentru eternitate, reunite, neantul și gloria celor ce le-au înălțat, căci erau clădite pentru a le servi drept mormânt. Niciodată o ființă efemeră nu a depus un efort mai energic și nu s-a ridicat cu o mai mare înverșunare în lupta împotriva timpului. Regii celei de-a patra dinastii au gravat pe fața Pământului o amintire care va dăinui până la dispariția acestuia, în zadar timpul le-a distrus statuile și le-a risipit cenușa. Acolo unde călătorul se oprește, emoționat și uimit de sentimentul micimii sale, fantomele lui Keops, Kefren și Mikerinos se înalță maiestuoase și încremenite pe grandioasele lor pedestaluri. Și o a patra umbră, grațioasă și

EGIPTUL

unificarea fiind mai strânsă, mai împlinită, sub conducerea regilor autoritari, iar descentralizarea manifestându-se mai puternic sub dinastiile slabe.

Urmașii lui Menes au fost *Faraonii*, fiii zeului-soare. Pentru ca descendența divină să nu se stingă, ea putea să fie transmisă și de femei. Când un rege murea fără să lase moștenitori de sex masculin, fii sau nepoți, șeful noii dinastii se căsătorea cu o prințesă din familia regală precedentă, sângele divin al lui Menes trecând astfel din generație în generație, fără să se epuizeze vreodată.

Primele două-trei dinastii au lăsat urme palide în istorie. Totuși, încă din acea epocă îndepărtată, se cunoșteau scrierea și științele exacte. Unul dintre regii primei dinastii a scris un tratat de anatomie, iar una dintre lucrările conținute în *Papirusul Medical* din Berlin pare să dateze din aceeași perioadă ca și piramida de la Sakkarah. Tot cam pe atunci lua ființă în Egipt cultul animalelor: Apis era venerat la Memfis, țapul la Mendès etc. Avem motive să credem că regalitatea, înainte de a se impune în fața aristocrației feudale, a avut de luptat îndelung. Inscriptiile dovedesc cum dinastii colaterale s-au ridicat,

fiind pe punctul de a învinge.

Ptah, zeul suprem la Memfis.

EGIPTUL

agricultura perfecționată, canalele săpate. Arta se afla la începuturi, exprimându-se prin monumente grandioase, fantastice, masive. Marele Sfinx și templul de granit și alabastru, ale cărui ruine gigantice se păstrează, datează, probabil, dintr-o epocă anterioară Vechiului Imperiu.

Menes a întemeiat orașul Memfis. Pentru a-l apăra de furia Nilului, a înălțat un dig uriaș care, în parte, s-a păstrat până în zilele noastre. Memfis i-a fost închinat zeului Ptah. Numele său, *Hakaptah*, îndulcit de armonioasa limbă greacă, a devenit mai târziu *Aegiptos*, *Egiptul* modernilor, și va ajunge să desemneze întreaga țară.

Amintirea lui Menes a rămas populară în Egipt de-a lungul secolelor. Valea Nilului îi datorează unitatea sa. Am arătat, mai sus, cât era de necesară centralizarea guvernului pentru bunăstarea acestui ținut, unde lucrările de irigație trebuia să fie realizate printr-o înțelegere generală, spre folosul tuturor. La constituirea sa ca stat, Egiptul avea organizare feudală. Șefii nomelor sau districtelor îl respectau pe rege ca pe un suveran, datorându-i efectuarea serviciului militar și executarea unor lucrări publice. Această organizare s-a păstrat, în linii mari, în Egipt.

ADEVĂR ȘI LEGENDA

2. Imperiul Vechi

Egiptenii aveau credința că, la începutul existenței lor ca popor, fuseseră conduși de zei. *She-sou-Hor*, servitorii lui Horus, strămoșii, primiseră organizarea civilă și legile de la înțelepciunea divină. Se prea poate ca, odinioară, în timpuri ancestrale, Egiptul să fi fost o teocratic. Casta preoților era suverană și pretindea că primește de la zei poruncile pe care le transmitea poporului. Aceasta este una din primele faze de guvernare primitivă. După perioada de autoritate absolută și divină, urmează, în general, o perioadă războinică, feudală. Ceea ce s-a întâmplat, probabil, și în Egipt, primul dintre regi, Menes, preluând puterea, cu 5.000 de ani înainte de era noastră, printr-o revoluție.

De mult timp, casta războinicilor lupta pentru a se impune în fața celei a preoților. Menes a reunit șefii militari, le-a adunat forțele și, cu acordul lor, a fost recunoscut ca rege unic. Prima dinastie era, astfel,

întemeiată.

Menes a găsit Egiptul într-o stare destul de avansată de civilizație. Nilul fusese deja canalizat.

26 AAA₄AAA. EGIPTUL

datau evenimentele, pentru fiecare domnie, decât pornind de la începuturile acesteia. Pentru a obține o imagine cronologică de ansamblu, ar trebui să ordonăm aceste domnii, unele după altele. Dar au existat epoci când Egiptul a fost divizat în regate independente, ale căror dinastii trebuie suprapuse și nu alăturate celorlalte. Se crede, totuși, că Manethon nu a inclus în listele sale decât marile dinastii succesive, cele mici fiind neglijate. Astfel, el rămâne cel mai sigur ghid al cronologiei Egiptului.

În general, sunt recunoscute douăzeci și șase de dinastii în Egipt, între anii '5004 – 527 î.e.n., când perșii au invadat valea Nilului. Acestea sunt împărțite în trei perioade principale: Imperiul Vechi, care cuprinde zece dinastii, între 5004 – 3064 î.e.n.; Imperiul de Mijloc, înregistrând șapte dinastii, între anii '3064 – 1703 î.e.n.; Imperiul Nou, cu nouă dinastii, între 1703 – 527 î.e.n. După cucerirea Egiptului de către perși, în 527 î.e.n., au mai existat cinci dinastii, inclusiv cele ale învingătorilor, ceea ce a sporit la treizeci și unu numărul total al dinastiilor egiptene, înainte de a trece la studiul civilizației egiptene, vom prezenta, pe scurt, istoria politică a celor trei perioade principale.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

legile lor. El prezintă cu fidelitate monumentele existente în vremea sa, ale căror ruine se păstrează și astăzi, în ceea ce privește istoria propriu-zisă, el a compilat, fără să respecte ordinea lor, povestirile mai mult sau mai puțin exagerate ale preoților.

Documentele egiptene pe care ne putem baza în prezent sunt de două feluri: cele care prezintă istoria generală, liste de regi, povestiri de luptă, coduri civile și religioase și cele care înfățișează viața locuitorilor de pe malurile Nilului. Primele sunt scrieri pe papyrus sau în piatră, inscripții care au imortalizat, pe monumentele de granit, obeliscuri, stele, piramide, morminte, evenimente din timpul diverselor domnii. Celelalte sunt basoreliefuri însoțite de hieroglife lămuritoare, care acoperă pereții interiori ai mormintelor și redau, detaliat, viața de zi cu zi. Acestor surse H se alătură operele literare manuscrise, poeme, corespondență, cărți didactice sau memorii.

Cronologia, însă, rămâne o parte nesigură în istoria Egiptului.

Cauza acestei incertitudini este că, din numeroasele dinastii înregistrate de Manethon, păstrate pe papirusuri, unele au domnit fie simultan, conform părerii unor analiști, fie succesiv, în opinia altora. Locuitorii acestei țări nu aveau ere, nu își

EGIPTUL

care situa existența primilor suverani ai Egiptului la 5.000 de ani înainte de Hristos a fost socotită un document fără valoare. Nu putea să aibă niciuna, de vreme ce Geneza era considerată, în epoca respectivă, drept povestirea fidelă a primelor clipe ale umanității, iar evreii, poporul cel mai vechi și mai civilizat dintre toate.

Descoperirea lui Champollion, care a permis citirea tuturor documentelor scrise lăsate de Egipt, a scos la lumină, până în cele mai mici detalii, lunga istorie a imperiilor ce s-au succedat în valea Nilului. Astăzi putem studia marile dinastii ale Egiptului așa cum se studiază cea a Bourbonilor. Sursele sunt analele oficiale, picturile din morminte, memoriile particulare. Povestirile scriitorilor greci și listele regale ale lui Manethon au putut fi verificate. S-a constatat exactitatea acestora din urmă și naivitatea povestirilor relatate de Herodot și Diodor. Acești doi istorici, în special cel dintâi, rămân, în schimb, foarte importanți din punct de vedere al studiului moravurilor, înfățișându-ne cu fidelitate ceea ce ei înșiși au putut vedea. Herodot, observator atent, scriitor pitoresc și ingenios, ne inițiază în tainele vieții private a egiptenilor, cu îndeletnicirile și moravurile, religia și

CAPITOLUL H

ISTORIA VECHIULUI EGIPT

1. Sursele istoriei Egiptului. Cronologie

escifrarea istoriei Egiptului reprezintă o cucerire a științei moderne. Până la sfârșitul secolului trecut, ea nu era cunoscută decât din povestirile scriitorilor greci. Operele lui Diodor din Sicilia și cele ale lui Herodot, aproape singurele surse cunoscute pe atunci, erau, în aceeași măsură, nesigure și incomplete, pline de contradicții evidente și de povești fabuloase. Mai exista, este adevărat, un document cronologic, scris în limba greacă, pe vremea lui Ptolemeu Filadelful, de către un preot egiptean pe nume Manethon; dar lista sa de regi

Cât despre *Shesou-Hor*, părinții egiptenilor, cei care, conform tradiției, au cunoscut vârsta de aur și împărăția zeilor pe pământ, în realitate au avut parte de viața dură cu prețul căreia toate popoarele primitive au pregătit măreția civilizațiilor viitoare. Câte secole a durat

această grea perioadă de lupte și încercări?! Ne putem da seama după vechimea marelui templu aflat în vecinătatea Sfinxului, edificiu cutremurător, construit din blocuri de granit, situându-se, în timp, între monumentele megalitice și primele opere arhitecturale propriu-zise. Chiar și în urmă cu șaizeci de secole, originea lui se pierdea în negura vremii. Este, poate, cel mai vechi monument din lume, iar granitul său, aspru și mut, care a văzut ceea ce știința noastră încearcă zadarnic să reconstituie, contemplă, poate, cu milă tinerețea piramidelor.

O rasă formată atât de lent, aproape izolată de lume prin infinitul desertului și al apelor, a atins unitatea pe care o remarcăm la începutul istoriei sale cunoscute, formându-și trăsături proprii dintr-o origine ambiguă, pentru a le păstra astfel, pe chipul urmașilor, la fel de inalterabile ca și fața de granit a templelor și mormintelor.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Îndelungată pentru ca egiptenii să transforme cu mâna lor valea Nilului și, în același timp, să-i fixeze instituțiile și tipul.

Egiptologul Maspero îl descrie pe reprezentantul tipic al rasei egiptene ca fiind înalt, slab, suplu. Avea umerii lați, brațele nervoase, terminate cu mâini fine și degete lungi; genunchii și mușchii pulpei erau bine reliefati, iar picioarele, lungi și slabe, se sfârșeau cu tălpile groase, aplatizate din cauza obiceiului de a merge desculț. Fruntea era pătrată, poate puțin cam joasă, nasul scurt și rotund, ochii, mari și bine conturați, obraii alungiți, buzele subțiri; gura păstra urma unui surâs resemnat, aproape îndurerat.

Aceste trăsături, comune majorității statuiilor din Imperiul Vechi și de Mijloc, se vor regăsi mereu, în toate epocile. Monumentele datând din timpul dinastiei a optsprezecea și sculpturile grecești, mult inferioare ca frumusețe artistică monumentelor din perioada vechilor dinastii, au preluat fără alterări sensibile tipul primitiv. Țăranii din Egiptul de astăzi și-au păstrat asemănarea cu strămoșii. La peste patru mii de ani distanță în timp, fizionomiile lor și cele ale faraonilor sunt aproape identice.

20 – A A „EGIPTUL

successive. Nou-veniții au găsit, fără îndoială, pe malurile fluviului, câțiva reprezentanți răzleți ai îndepărtatei Africi negre, cărora drumul Nilului de-a lungul Saharei le oferea singura cale de a ajunge la Marea Mediterană.

Aceste triburi negre, prea puțin evaluate pentru a împlânzi și a dirija atotputernicul fluviu, erau mai degrabă victime decât stăpâne ale inundațiilor. Fără îndoială, ele sunt cele care au lăsat pe pământul Egiptului acele vestigii ale epocii de piatră ce se mai găsesc și în zilele noastre prin nisipuri. Invadatorii asiatici le-au respins sau le-au absorbit. Cu siguranță, s-au produs, în acele vremuri apuse, amestecuri de rase din care a rezultat, distinct și clar, tipul egiptean, acela pe care sculpturi *magnifice și expresive* ni l-au făcut cunoscut. Subțirimea buzelor și culoarea arămie a pielii trebuie să fie considerate semne ale acestei uniri a sângelui A-fricii negre cu cel curat al orgolioșilor fii ai Asiei. Urcând pe cursul fluviului, amestecul de rase devine și mai evident. Etiopienii, considerați de către Diodor strămoșii egiptenilor, au împrumutat de la invadatori obiceiurile, păstrându-și, totuși, sângele african. Fără îndoială, a fost nevoie de o perioadă

Sesostris (Ramses fi) – sculptură colosală, executată într-un munte de gresie roșie la Ipsambul (Nubia).

EGIPTUL

semiții din Asia, vechii egipteni nu erau total eliberați, ca rasă, de influența acestora, înfățișarea exterioară, ca și limba, prezintă analogii însemnate cu tipul și limba semiților. Se poate distinge, în fondul gramatical și în cele mai importante rădăcini ale limbii egiptene, o înrudire cu ebraica și siriaca, dar separarea celor două ramuri s-a produs într-o antichitate extrem de îndepărtată, căci fiecare a pus în practică aceste elemente comune într-un mod diferit. Limba egipteană și-a fixat structurile, în timp ce ramura semitică pură a continuat să evolueze, să se subdividă, dând naștere unui mare număr de idiomuri diferite.

Limba egipteană antică, existând deja cu 5.000 de ani înainte de Christos și având atât un vocabular sacru cât și un limbaj popular, s-a păstrat până la cucerirea arabă; atunci s-a amestecat cu limba cuceritorilor, formând copta, care va dispărea și ea, aproape complet înlocuită de arabă semitică.

Astfel, poporul egiptean este de origine asiatică și aparține familiei hamito-semitice. El s-a așezat în valea Nilului într-o epocă atât de îndepărtată încât imaginația nu o poate situa. Invazia nu s-a produs într-o zi, ci în mai multe reprize, în straturi

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

dar imposibil de combătut până la descifrarea hieroglifelor de

către Champollion.

O singură lucrare antică le atribuie egiptenilor origine asiatică: Biblia. Din punct de vedere al adevărului științific și istoric, scriitorii clasici, greci sau latini, se bucurau de cea mai mare credibilitate, legende religioase fiind considerate bune doar pentru a fixa dogmele bisericești, nu și pentru a aduce vreo lumină asupra tainelor istoriei.

Citirea hieroglifelor și cercetările lingvistice au reușit să lămurească problema: cele trei mari ramuri ale rasei albe – ariană, semitică și hamitică – plecate, poate, din platoul central al Asiei, au încercuit bazinul Mării Mediterane. În timp ce ramura ariană a pornit spre nord, pătrunzând în Europa, cea hamitică a coborât spre sud, traversând istmul Suez, și s-a răspândit spre vest până la țărmurile Oceanului Atlantic, fiind oprită, în partea de sud, de redutabila barieră a Saharei. Africa propriu-zisă, cu popoarele sale negre, începe dincolo de acest imens deșert, care a despărțit-o vreme de secole de rasele albe. Libienii, getulii, maurii, nu-mizii, berberii sunt popoare hamite, cu care se pare că egiptenii se înrudesc. Mai apropiați ca aspect de

EGIPTUL

2. Rasa

Egiptenii credeau că, în vremurile de început, pe valea Nilului, zeii erau cei care dăduseră naștere rasei lor. După această creație miraculoasă, aceiași zei le guvernaseră țara, învățându-i să conducă, să canalizeze fluviul, dându-le instituțiile și legile cunoscute.

Strămoșii egiptenilor, trăind sub conducerea plină de bunăvoință a divinităților, erau buni și fericiți servitori ai lui Horus. Epoca lor fusese una de prosperitate, liniște și pace, comparabilă cu vârsta de aur, imaginată de aproape toate civilizațiile ca fiind la originea lumii.

Istoricii greci și latini nu au acceptat legenda. Ei vedeau în egipteni un popor de rasă africană, neoriginar din valea Nilului, făcând parte din ramura etiopiana care coborâse de-a lungul fluviului, în zona inferioară a cursului său.

Diodor din Sicilia scria că „etiopienii afirmă ca Egiptul este una din coloniile lor...”, părere perpetuată până aproape de zilele noastre, total greșită.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Vom regăsi și mai departe aceste monumente, când vom pătrunde în tainele splendidelor cetăți Heliopolis, unde era adorat

Soarele, Teba cea cu o sută de porți și semețul Memfis, orașul lui Ptah, *Hakaptah*, cel care le-a inspirat grecilor numele *Aegyptos*.

Deocamdată, nu ne vom ocupa de operele create de civilizația egipteană. În succinta noastră trecere în revistă am încercat să prezentăm numai ținutul, cu darurile primite de la bătrânul său fluviu. Poate că, în nicio altă parte a lumii, mediul nu a avut o influență atât de importantă asupra oamenilor. Pentru a arăta cum s-a ajuns aici, ar fi nevoie de o întoarcere în timpurile geologice. Am vedea, aieuea, Egiptul pustiu, de-a lungul căruia, secole întregi, curgea liniștit fluviul; pas cu pas, sub florile aplecate ale lotușilor, asemenea unor blânzi ochi vizionari, aducea la lumină Delta din străfundurile Africii și pregătea leagănul primei și celei mai uimitoare dintre civilizațiile umane.

14 AAA₄AAA4. EGIPTUL

mici, creșteau, de regulă, oi și capre, iar, pentru pază și vânătoare, domesticeau câini.

Cât despre animalele sălbatice, ele nu erau prea numeroase; în Egiptul de Sus existau lei, iar de-a lungul fluviului, crocodili și câteva specii de șerpi veninoși, printre care aspida și cobra – devenită emblema regalității, imaginea sa împodobind diadema de pe fruntea suveranilor.

Bogățiile minerale lipsesc aproape cu desăvârșire în Egipt. Cele două lanțuri muntoase ce străbat țara sunt granitice numai spre sud. De pe coastele lor, în zona Egiptului de Sus, s-au extras acei monoliți enormi care, în formă de obeliscuri sau piramide, se înalță pe malurile fluviului, martori plini de mister ai vremurilor trecute.

Granitul, din care s-a construit majoritatea monumentelor egiptene, le-a dat acestora o soliditate ce sfidează secolele; durabilitatea lor se datorează, însă, și aridității climatului. Fruntea lor impasibilă nu a primit decât mângâierea fierbinte a soarelui; niciodată nu s-a ridat sub strângerea gheții sau a zăpezii și nu s-a măcinat sub asaltul furios al ploilor.

adevăr și legendă umede făcea și mai greu de îndurat ariditatea nisipurilor peste care rătăceau.

Vegetația acvatică a Egiptului este remarcabilă, prin varietatea speciilor, dar și prin abundența lor. Toate iazurile de mică adâncime formate de inundație dispar repede, ca și canalele, sub pădurile de frunze verzi și flori încântătoare, în majoritatea lor, aceste plante sunt comestibile. Două specii, mai ales, sunt renumite: papirusul, din care

se preparau la cuptor tulpinile, și lotusul, alb, roșu sau albastru, o anumită varietate producând fructe gustoase. Zestrei vegetale a țării i se adaugă și alte bogății naturale, palmierii, măslinii și curmalii, iar, în urma intervenției omului, culturile de in și de bumbac.

Fauna Egiptului, ca și flora, este, în special, acvatică. Se întâlnește o mare diversitate de specii de pești, iar păsările de apă, rațele sălbatice, ibisii, bătlanii sunt în număr foarte mare.

Dintre animalele mari, știm că boul era cunoscut în Egipt încă din antichitate. Ca animal de povară sau tracțiune, măgarul aducea servicii importante. Calul – se pare – a fost aclimatizat în țară destul de târziu; el nu apare reprezentat decât pe basoreliefurile relativ recente. Dintre animalele

12 AAA₄AAA EGIPTUL

Populația de pe teritoriul Egiptului, a cărei rasă o vom examina în continuare, a avut întotdeauna cea mai mare densitate din lume. Suntem uimiți să constatăm cât de numeroasă era armata reunită de Sesostriș de pe un teritoriu care abia ajungea la a șaisprezecea parte a Franței. Un lanț aproape neîntrerupt de cetăți se întindea de la cataracta Syena până la mare, ele devenind și mai numeroase în Delta.

Vechii egipteni adorau puternicul fluviu, care le asigura bunăstarea și viața, sub forma zeului Hapi; a-i murdări apele aruncând în ele un cadavru reprezenta un sacrilegiu ce merita să fie pedepsit cu moartea.

Dintre resursele alimentare furnizate de valea Nilului, cerealele – grâul, orzul, ovăzul, sorgul, cărora li se adaugă orezul și porumbul – sunt pe primul plan. Vin apoi legumele: linte, mazărea, năutul.

Atunci când evreii, revoltați împotriva lui Moise care-i supunea suferințelor cauzate de traversarea desertului, regretau sclavia din Egipt, se gândeau mai ales la aceste legume hrănitoare, din care mâncau pe săturate. Amintirea produselor din ținuturile

EGIPTUL ÎN TIMPUL FARAONILOR

EGIPTUL

drastice măsuri de protecție împotriva invaziei nisipurilor deșertului. Din zorii istoriei, toate aceste lucrări s-au executat cu aceeași ingeniozitate și regularitate ca și în prezent.

Populația care a colonizat Egiptul a știut să profite de avantajele acestei văi și primele sale lucrări de irigație au permis înflorirea celei mai vechi civilizații de pe planeta noastră.

Ceea ce caracterizează această împlânzire a forțelor naturii este o acțiune de ansamblu, exercitată pe tot parcursul văii fluviului, încă de la începuturi, coordonarea lucrărilor de irigație pornea de la o singură autoritate, administrația centrală, reprezentată de puterea regală. De fiecare dată când, în urma vreunei revolte sau uzurpări, autoritatea se diviza, întreaga țară suferea, mizeria și foametea îi amenințau pe toți locuitorii, bogați sau săraci. Regalitatea despotică era singura formă de guvernare posibilă în Egipt, în acest ținut s-a săvârșit prima mare unitate națională constatată în istorie. În orice epocă, poporul născut în valea Nilului, șlefuit în secolele întregi de supunere, s-a dovedit o turmă docilă, gata oricând să suporte jugul stăpânirii.

ADEVĂR ȘI LEGENDĂ

Vechii egipteni îi atribuiau bunăvoinței miraculoase a fluviului lor divinizat aceste revărsări periodice care constituie esența vieții și a bogăției țării lor. Se știe, în prezent, că ele corespund ploilor torențiale care cad, în luna martie, în regiunile A-fricii ecuatoriale, de unde izvorăște Nilul. Acestea nu ating Egiptul, fertilizându-l indirect. Ar fi o greșeală să credem că pe valea Nilului nu plouă. Aversele, destul de frecvente în unele perioade în Deltă, devin din ce în ce mai rare, pe măsură ce urcăm spre Egiptul de Sus. Ele singure nu ar reuși niciodată să înlăture seceta.

Deși îndeplinește rolul principal, Nilul trebuie să fie ajutat de mâna omului pentru a-i dăruir Egiptului minunata sa fecunditate. Revărsările, prea puternice în unii ani, ar putea pune în pericol construcțiile, viața oamenilor și a animalelor; în alți ani, însă, lipsa lor ar împiedica fertilizarea pământului. A fost nevoie, pentru a preveni posibilele calamități, să fie săpate canale de aducție a apei în toate provinciile, să se construiască diguri și rezervoare artificiale pentru retenția acesteia, să se instaleze sisteme de stropire pentru ținuturile înalte, neatinse de revărsări, în plus, este necesar să se ia Egiptul singure în pământ, din ele crescând acele holde de o incredibilă bogăție ce au făcut din Egipt grâнарul Romei.

De îndată ce recolta a fost culeasă, sosește perioada de secetă. *Kamsin*, vântul arzător dinspre sud, bate timp de cincizeci de zile, aducând cu sine nisipul ce se așterne, acoperind orice urmă de verdeață. Pământul se usucă și crapă. Către începutul lunii iunie, începe să bată vântul dinspre nord. Este momentul când apele Nilului

se umflă și își schimbă culoarea de la verzui la roșu sângerieu. O nouă viață începe atunci să circule prin venele bătrânului Egipt.

Pe valea Nilului, anotimpurile nu au semnificația pe care o cunoaștem. Anul se împarte în trei perioade, determinate de mișcările fluviului: inundația, perioada culturilor și seceta. Imaginea țării se transformă aproape complet în fiecare din aceste anotimpuri. Această imagine dorea, probabil, cuceritorul Amru să i-o redea lui Omar, atunci când îi scria că Egiptul seamănă, pe rând, „cu un câmp de praf, cu o mare de apă dulce și cu un răzor de flori”.

ADEVĂR ȘI LEGENDA

formează o dublă depresiune. Aceste ținuturi ale văii, cele mai îndepărtate de fluviu, sunt primele inundate, în timp ce, chiar pe malul Nilului, regiunile mai ridicate nu sunt atinse de ape, trebuind să fie udate prin mijloace artificiale.

Creșterea apelor Nilului începe odată cu solstițiul de vară și atinge punctul maxim la echinocțiul de toamnă, când ținuturile joase sunt acoperite în întregime de ape. Cele uscate își primesc, și ele, partea din lichidul dătător de viață. Mașinile, încă primitive, care servesc la pomparea și împrăștierea apei – *schadf*, ușor de manevrat de către un singur om, și *noriah*, un fel de roată pusă în mișcare de boi – sunt aceleași cu cele pe care le utilizau sclavii evrei, reprezentate pe cele mai vechi monumente egiptene.

După echinocțiul de toamnă, apele revin în matca lor; se fac însămânțările, iar recoltarea are loc în cursul lunilor februarie, martie și aprilie. Nilul, în retragerea sa de pe pământurile inundate, lasă în urmă un fel de mâl de culoare negricioasă care reprezintă cel mai bun îngrășământ. Pe acest sol, încă umed și atât de fertil, muncile agricole sunt aproape inutile; semințele aruncate se afundă

J

6 AAA₄AAA₄AAA. EGipTUL

vestita vale a Nilului și ar șterge orice semn al existenței celei mai vechi civilizații.

Egiptul a fost smuls de fluviul său întinderii dezolante a Saharei. El nu este, de fapt, decât o oază întinsă pe ceva mai mult de două sute de leghe lungime, cu lățimea variind între 1 și 20 de kilometri. Cât despre Deltă, acest ținut de formă triunghiulară, incredibil de fertil, Nilul nu a cucerit-o din deșert, ci din mare. A adus-o, grăunte cu grăunte, timp de sute de secole, din străfundurile misterioasei Africi.

Delta este constituită în întregime din mărul cărat de ape, care s-a putut depune fără a se împrăştia, așa cum se întâmplă la gurile marilor fluvii oceanice, datorită lipsei de marea din Mediterană.

Acest măr, pe care Nilul îl poartă și îl depune pe maluri în timpul revărsărilor anuale, contribuie și la înălțarea albiei și a malurilor sale, creștere evaluată la aproximativ 132 mm pe secol. Efectul constă în modificarea aspectului zonei locuibile a Egiptului, care se transformă într-o fâșie de pământ ușor convexă, brăzdată la vârf de cursul fluviului. La baza celor două lanțuri muntoase care străjuiesc valea, cel libian la vest și cel arab la est, pământul

CAPITOLUL I

MEDIUL ȘI RASA

1. Mediul

Es rfgiptul este un dar al Nilului", spunea Herodot.

Știința modernă, departe de a contrazice această afirmație, nu face decât să-i extindă sensul. Nilul a creat și a înrăurit totul în Egipt – pământul și roadele sale, speciile de animale, ocupațiile oamenilor, caracterul lor național, instituțiile politice și sociale – și continuă să-și desăvârșească opera, care nu există decât prin el. Dacă un cataclism neprevăzut i-ar deturna cursul, în amonte de cataracta Syena, Egiptul ar dispărea, cu certitudine; nisipurile desertului ar acoperi, curând, cu giulgiul lor.

Traducere și adaptare *Gabriela Dobrișan*

Redactor: Cristina Jinga

2004 PRIETENII CĂRȚII CP 58 – 47 BUCUREȘTI ISBN 973 – 573

– 264 – 5

GUSTAVE LE BON

Jfrfetetru (fețtt

BUCUREȘTI 2004